

NYA ARGUS

Hundrafemte
årgången

Nr 12 • 2012

Tema: Biblioteket ♦ Kommentarer / Jessica Parland-von Essen: Är bibliotekarier informationsspecialister?

Mikael Böök: Några allmänna reflektioner om biblioteket ♦ Sunniva Drake: Biblioteket i dagens värld: exemplet Entresse ♦ Jonas Tana: Bibliotekarien – den felande länken mellan information och användare? ♦ Päivi Jokitalo: E-böcker och bibliotek: vad finns för låntagarna? ♦ John Augustsson: E-böcker och bibliotek i Sverige ♦ Anders Ericson: Noreg: Nasjonalbibliotekets digitalisering møter ikkje e-bokbehovet ♦ Rainer Knapas: Ur bibliotekets nyare historia ♦ Annikki Roos: Tankar kring vetenskapligt arbete och bibliotek
Panoptik / Jessica Parland-von Essen: Om hur kunskapen reducerades till information ♦ Trygve Söderling: Varken alarmist eller hajpare ♦ Debatt / Jan Kronholm: Privatiseringen sätts under lupp ♦ Mikko Zenger: Vilken fyllning skulle Martti Ahtisaari ta i sin falafel? ♦ Teater / Nalle Valtiala: God Save Great Albee

Register för Nya Argus 2012

Lösnummer 5 €, i Sverige 50 kr.

REDAKTION:

Huvudredaktör: Trygve Söderling

Redaktionssekreterare: Yasmin Nyqvist

Redaktör för detta nummer: Jessica Parland-von Essen

Niklas Bruun, Kristian Donner, Susanna Fellman, Barbro Holmberg, Martina Reuter,
Tom Sandlund, Charlotte Sundström, Ingmar Svedberg, Tom Söderman, Clas Zilliacus, Tom Östling
Ombud i Sverige: Thomas Henrikson, Lill-Jans plan 2, S-114 25 Stockholm

Manuskript till nya.argus@kolumbus.fi

eller till Trygve Söderling, Broholmsudden 3 C 21, 00530 Helsingfors, tfn + 358 (0)9 759 25 92

eller Yasmin Nyqvist, Brahegatan 18 b A 10, 20100 Åbo, tfn +358 (0)45 6713327

Prenumerationer, honorar, arvoden och annonser: Yasmin Nyqvist, Brahegatan 18 b A 10, 20100 Åbo

E-post: nya.argus@kolumbus.fi

Hemsida: <http://www.kolumbus.fi/nya.argus>

Prenumerationspris: ½ år 40 € ½ år 25 €, i Sverige ½ år 400 kr, ½ år 250 kr

Annonser: ½ sida 100 € ½ sida 70 € ¼ sida 50 €

Danske Bank Abp 800014-102076; Sparbanken Aktia, checkräkning 405511-13963

BIC: DABAFIHH IBAN: FI10 8000 1400 1020 76

I detta nummer medverkar

John Augustsson	projektledare på Kungl. biblioteket, Stockholm
Mikael Böök	biblioteksaktivist, Isnäs
Sunniva Drake	bibliotekschef, Helsingfors
Anders Ericson	bibliotekarie och journalist, red. för <i>Bibliotekforum.no</i> , Moss, Norge
Jessica Parland-von Essen	fil.dr, arkivchef, Sjundea
Päivi Jokitalo	pol.mag., frilansande bibliotekarie, Jakobstad
Jan Kronholm	kulturjournalist, Jomala
Rainer Knapas	fil.lic., Helsingfors
Annikki Roos	pol.mag., Sjundea
Trygve Söderling	fil.dr, huvudredaktör för Nya Argus, Helsingfors
Jonas Tana	planerare, Helsingfors
Nalle Valtiala	författare, modersmålslärare, Grankulla
Mikko Zenger	indoguide, frilansjournalist, Helsingfors

Framsidan: Trots de pågående omvälvningarna inom mediebranschen bygger vi nya ståtliga bibliotek. Planeringen av ett nytt centrumbibliotek i Helsingfors är i full gång och i september i år öppnade Kajsa-biblioteket, ett studiebibliotek inom ramen för Helsingfors universitet där en rad institutioners hittills separata boksamlingar har sammanförts i elva våningar av vilka sju över jord. Huset har ritats av Anttinen Oiva Arkkitehdit Ab. Men hurdant morgondagens bibliotek egentligen är och vad bibliotekarierna ska syssla med är inte givet, utan något vi försöker ringa in i detta temanummer. Fotografierna från Kajsa-bibliotekets aula är tagna av Tuomas Uusheimo.

KOMMENTARER: JESSICA PARLAND-VON ESSEN

Bibliotek och bibliotekarier – framtidsvisioner för en digital tid

Det var oundvikligt att det skulle hända förr eller senare. Att lärare och frivilliga tillsammans som talkoarbete skapar läromedel, som delas ut gratis. För i slutet av september skrev ett gäng under koordination av Vesa Linja-aho ihop ett material för långa matematikens första gymnasiekurs. Det är svårt att tänka sig ett mer överlägset koncept för att få till stånd bättre läromedel, än att lärare och andra med sakkännedom delar med sig av sin expertis och saker de annars också sysslar med, och slår ihop sin kunskap. Fel blir snabbt rättade, materialet blir uppdaterat. Tänk Wikipedia. Delandets kultur, så självklar för de yngre generationerna, kommer förr eller senare att köra över traditionellt svartsjukt bevakande av egna material också bland lärare, och åtminstone komplettera de material förlagen tar fram. Senast då är många förlag i svårigheter.

Det har klagats på kvaliteten av finlandssvenska läromedel, de anses dyra och författarna blir inte heller rika på sina insatser. Det är inte osannolikt att lärarna småningom kommer att börja söka andra sätt att skaffa och producera läromedel. Förlagen kan försöka hindra eller blockera detta, och väcka ytterligare ilska och provocera fram motaktioner. Eller också kan de helt tänka om och inse att man inte längre kommer att kunna fungera som förlag

gjort de senaste seklerna. Vi lever i en ny tid. Det finns affärsmodeller som fungerar för den också. Frågan är om de gamla företagen klarar av att lägga om verksamhetsidén – som i första hand måste styras av att man delar med sig, först i andra hand av att förtjäna pengar – eller om de nya modellerna föds på annat håll, i flexibla och dynamiska miljöer, där man kan köra igång utan föråldrade strukturer och tankemodeller. De som skapar innehåll kan ofta tänka sig att dela och byta det gratis med varandra, men förstås inte med ett företag som säljer det vidare utan att erbjuda någon motprestation, något mer värde. Det värsta hotet mot förlagen är inte webben, det är de själva. Man måste acceptera att människor i grunden är generösa och sociala och att idealism är ett kapital man ska respektera och värna om. Att göra allt till business kan vara förödande, när man som förlagen är så radikalt beroende av fristående aktörers och publikens välvilja.

Snabbare än bokförlagen har förstås tidningsförläggarna drabbats av den nya digitala miljön. Stora tidningsdinosaurier har kraschat, branschen har krympt, skillnaderna mellan kvalitet och kvantitet har blivit uppenbara. Behovet av journalistik har inte försvunnit. Tvärtom. Vi behöver allt mer desperat trovärdiga informationskällor som vi kan lita på,

som kan verifiera och bekräfta information och granska stora mängder data, och avslöja viktiga strukturella saker om vårt samhälle eller ineffektivitet och oegentligheter. Journalistiken och tidningarna har en central roll i vårt demokratiska system. Vi behöver någon form av den borgerliga offentlighet Jürgen Habermas skrivit om.

För att ett demokratiskt samhälle ska fungera och folk kunna ta del av offentligheten ens behjälpligt behövs allmänbildande undervisning och folkbildningsverk-

samheter. Trycksaker och bibliotek utgjorde länge, förutom städernas gemensamma rum, grunden till denna offentlighet. Nu har böcker och tidningar dramatiskt ändrat format – därmed absolut inte sagt att det gamla formaten helt skulle försvinna – men offentligheten har förändrats i takt med att medierna har förändrats. I dag kan vem som helst publicera sig. I dag behöver man inte längre ta sig till ett bibliotek för att fylla informationsbehov eller hitta gratis eller lättillgänglig underhållning. Majoriteten av folket har den i sitt hem, eller till och med i sin ficka. Över fyrtio procent av finländarna har smarttelefon. Tryckta böcker och tidningar som har format vårt samhälle under flera hundra år har åsidosatts som huvudsakliga förmedlare av information och kunskap och som ensam hemvist för den offentliga medborgardebatten. En skenbart sekundär följdfråga är om vi längre behöver bibliotek och bibliotekarier?

För att kunna svara på frågan måste man närmare analysera vilka olika funktioner biblioteken och bibliotekarierna fyllt de senaste hundra åren. Biblioteket har varit ett ställe där information och kunskap har lagrats och tillhandahållits alla medborgare. Bibliotekarierna har inte bara hållit ordning på informationen, de har också hjälpt folk att hitta den färdiga information som levererats av författare och skribenter, via förläggare och bokhandel till folket. Med hjälp av biblioteket har man tryggt en

jämlik tillgång till information och kunskap, liksom till skönlitteraturen. Bibliotekarierna har varit en folkbildande kraft i samhället, en viktig länk i det demokratiska systemet. I dag kunde man anse att den rollen har kommit till vägs ände. Vi kan ju alla googla och köpa e-böcker direkt. Tror man lätt.

Förändringarna har också aktualiserat problem med upphovsrätten. Den ofta mycket affekterade diskussionen avspeglar förutom de ekonomiska system som byggts upp under de senaste trehundra åren, också hur oerhört starkt tryckpressens och mediernas historia påverkat hela vår kultur. Den tyske litteraturvetaren och mediefilosofen Friedrich Kittler har i sina texter visat hur den moderna skönlitteraturen skapats genom medierna. De moderna idéerna om verk och upphovsman är inte framsprungna endast ur romantiken, utan lika väl ur tekniken och mediernas sätt att förmedla information, att tala till oss. De ekonomiska aspekterna av de skapande verksam-

heter, som förvandlats till kreativa yrken, försöker man i dag rädda med marknadsekonomiska medel. Trots upprepade utredningar har man från statligt håll inte tagit i denna heta potatis ordentligt, utan har följsamt förhandlat med upphovsrättorganisationerna och försökt försvara de delvis fungerande licenssystem vi har. Biblioteken har här en passiv roll genom de så kallade biblioteksersättningarna, som utbetalas av staten via Sanasto. Såsom Fredrik Lång lyft fram i en insändare i *Helsingin Sanomat* (30.11.2012) får denna väg tråkiga följder. I stället för behovsprövad ersättning övergår man allt mer till ersättning enligt antal bibliotekslån. I dagens läge ersätts upphovsmannen med 4 cent för varje lån, en summa som Sanasto vill höja till 10 cent per utlånad bok. Detta gynnar författare av barnlitteratur och bästsäljare, medan författare av så kallad smal litteratur som noveller och debattböcker, av poesi eller av minoritetslitteratur blir så gott som utan. ”Eftersom upphovsrätten gäller i 70 år efter upphovsmannens död, och eftersom vi skrivit flest böcker i den stund vi dör, och eftersom vi snart alla är döda, skulle en annan konsekvens vara att en stor del av bidragen snart inte skulle tillfalla levande poeter utan sällskapet döda författares arvingar”, säger Lång. Biblioteken är dessutom i händerna på leverantörerna av bibliotekssystem. För att ta ut data om lån, begär man extra betalt av biblioteken och därför baseras utbetalningen på ett sampel. Lokala författare vars böcker köpts endast till de hembygdsavdelningar som ofta finns vid biblioteken, får ju dessutom ingen ersättning, eftersom dessa böcker oftast inte lånas ut, som Reijo Valta påpekat i sin blogg. Om nu biblioteket ens råkar ingå i samplet.

Sanningen är ändå den att vi, trots eller på grund av det stora informationsflödet, utan systematik och informationsförvaltning inte kan hantera de digitala materialen. Forskare producerar stora mängder data, liksom den bloggande allmänheten. Utan planering och struktur riskerar material komma bort. Men den digitala världen kräver en annorlunda ansats än det traditionella biblioteksarbetet. Man inser nämligen oftast inte att man tappat bort viktig information innan det är för sent. Man vet inte heller vad man inte hittat. Det finns också många, väldigt många, människor som inte kan eller vill vara delaktiga i den nya digitala offentligheten och ekonomin. Men

bibliotekarierna kan inte sitta i sina bibliotek och vänta att folk skall komma till dem. Det besväret tar sig allt för många först som en sista, mödosam utväg. Samtidigt har vi en generation ungdomar och barn, som har stora svårigheter med att hitta relevant och pålitlig information då de behöver den. Vi har forskningsdata och digitaliserade material som är svåra eller omöjliga att återanvända på grund av bristande informationsförvaltning. Vi har försatt oss i en paradoxal situation där bildningen riskerar dräneras ur bibliotekssystemet, eftersom man envist försöker kombinera informationsförvaltningen med substanskunnande i biblioteket. Uttryckligen i biblioteket.

Det är dags för bibliotekarierna att bege sig ut till människor där de arbetar, där informationen behöver hittas och där ny information och kunskap skapas. Varför har vi kommunala bibliotek som är skilda från kommunernas övriga verksamheter? Små underresurserade skolbibliotek och lärare utan stöd av informatiker? På engelska talar man om *embedded librarians*. Ett konkret exempel: studerande har bevisligen svårigheter med att hitta information. Databaser och bibliotekskataloger fungerar inte som googlandet. Man försöker lösa detta genom att ordna undervisning i informationssökning som en del av de grundläggande studierna. En grupp studerande möter en bibliotekarie som förevisar en drös olika databaser, kataloger och söktjänster under en eller några föreläsningar. En vecka senare har de flesta glömt det mesta. Först under andra studieåret inser majoriteten att det faktiskt är krävande att hitta information. En ”inbäddad” bibliotekarie kunde sitta med på ett proseminarium eller under en kurs med problembaserat lärande. Hen kunde hjälpa studenterna att söka fram information, just i det ögonblick de själva upplever ett informationsbehov, och de skulle då få övning i hur de olika hjälpmedlen fungerar. Bibliotekarien kunde hjälpa studenterna med att publicera sina arbeten och förse dem med metadata, berätta hur man väljer ämnesord och förklara de olika fälten som behöver fyllas i ett publikationsarkiv. Kommunens bibliotekarier kunde arbeta tillsammans med kommunens beslutsfattare och tjänstemän, finnas till hands vid själva arbetet, söka fram information och hjälpa till att arkivera

dokument som skapas och att sprida informationen. Bibliotekarierna kunde vara kommunens viktigaste kontaktyta mot kommuninvånarna.

Bibliotekarierna måste komma till folk där de arbetar och finnas till hands också då man inte förstår att fråga efter dem. De måste finnas i skolorna, på sjukhusen och arbetsplatserna och hjälpa till med att förvalta den information och kunskap som behövs och föds i de olika verksamheterna. Hade man haft bibliotekarier på plats, hade inte våra hälsovårds- och andra system sett ut som det kaos det är i dag.

Vad händer då med trycksakerna, de vackra och underbara böckerna, vem ska sköta dem? Vem ska vårda boksamlingar och vilken framtid har biblioteket som fysiskt rum? Detta är viktiga frågor. Böcker, redaktörer, förlag, bokhandlare och traditionella bibliotek kommer att finnas länge ännu. De blir kanske mindre centrala, men de fyller säkerligen funktioner för många människor också i framtiden. För vem och hurdana, återstår att se. Det viktiga är att man inser vikten dels av informationsförvaltning, dels av substanskunnande; kunskande om böcker, om litteratur, om forskning – det är något vi inte

mår bra utan. Men kunskapen måste också vara tillgänglig och finnas där den behövs.

I detta nummer av *Nya Argus* har vi samlat tankar av många personer som arbetar eller arbetat med bibliotek. De har stor kompetens och insikter i den brytningstid vi genomlever. Alla ser utmaningar och spännande ny utveckling är på gång gällande bibliotekens funktioner och verksamheter. Bibliotekarieutbildningen är ofta, och borde alltid vara, en tilläggsutbildning, ett komplement till substanskunnande inom något område. Bibliotekarierna har möjligen ett identitets- eller imageproblem. Den oklara situationen med de stora mängderna digital information har många gånger gjort det svårt att lyfta fram de egna kompetenserna. Som Rasmus Fleischer påpekat har man också inom biblioteken i förvirringens, det vill säga de anläggande e-böckernas, tid inte alltid klarat av att hålla ögonen på bollen. Många frågor är ännu öppna. Hurdana är framtidens bibliotek och bibliotekarier, hurdana borde de vara?

6.12.2012

essä **HANS** 2013 **RUIN** tävlingen

Deadline 18.3.2013. **Prisutdelning 18.6.2013.** **Boken ut hösten 2013.**

Essätävlingen är ett samarbete mellan Svenska kulturfonden och finlandssvenska kulturtidskrifter.

www.kulturfonden.fi

Några allmänna reflektioner om biblioteket

Bibliotekets och internets universalistiska och kosmopolitiska tendens

Biblioteket inskränker sig inte till att fungera som statens, nationens eller imperiets minne. Däremot har biblioteket med rätta kallats "mänsklighetens minne", vilket går att förklara med utgångspunkt i formuleringen "tecknen lägger ut tankarna i världen".¹

När skrivtecknen väl har utplacerat tankarna i vad filosoferna brukar kalla "den yttre världen" återuppstår ständigt behovet av att hålla reda på dem, vilket förutsätter att de måste samlas och bevaras för att bilda ett externt minne. Ur detta mänskliga och sociala behov leder biblioteket sitt ursprung.

Det bör förstås tilläggas, att (skriv)tecknen icke blott lägger ut tankar i världen utan även tjänar andra syften såsom bokföring och ordergivning och att också biblioteket har tjänat dessa övriga syften. Men i synnerhet det moderna biblioteket är inriktat på att samla, bevara, ordna och förmedla det externa minnet av tankarna, det vill säga de skriftliga resultaten av forskarnas och författarnas arbete.

Till tankarnas natur hör emellertid att de förutsätter och påverkar varandra, och sålunda bildar sammanhang. Vissa nutida akademiker använder termen 'intertextualitet', men 'nätverk', och 'internet', kandiderar förvisso också för att namnge detta fenomen. Huruvida det är tankarna som gör att hela mänskligheten bildar ett sammanhang, eller människans natur som gör att tankarna sinsemellan gör det, ska jag inte ge mig vidare in på. Hur det nu

än förhåller sig med den saken måste biblioteket eftersträva fullständighet, vilket bland annat innebär att det ständigt måste överskrida stats-, nations- och till och med civilisationsgränserna, för att inte tala om avstånden mellan nutid och för länge sedan passerade tider, som biblioteket också överbryggat.

Sålunda skrev redan Gabriel Naudé, en av de moderna bibliotekarieyrkets pionjärer, i sina "Råd om inrättandet av ett bibliotek" (1627):

Ty ett bibliotek som är inrättat för offentligt bruk bör vara universellt och detta kan inte bli fallet om det inte innehåller de viktigaste författarna på alla kunskapsfält, i synnerhet konsterna och vetenskaperna".²

Genom biblioteket och internet konkretiseras sålunda drömmarna och idéerna om en vidare mänsklig gemenskap än familjen, stammen, nationen, imperiet eller "väst". I internet skaffar sig nutidsmänniskorna ytterligare ett gemensamt externt minne vid sidan av de traditionella biblioteken och arkiven. Individer och enskilda grupper eller folkslag kan visserligen av religiösa eller andra skäl välja att försöka att motarbeta denna bibliotekets och internets

1 Se Gärdenfors, Peter.: *Hur Homo blev sapiens. Om tänkandets evolution*. Doxa 2000, s 198.

2 En svensk översättning av Naudés promemoria, ur vilken jag citerar, ingår i Erik Carlqvist & Harry Järv (red): *Mänsklighetens minne. En bibliotekshistorisk antologi*. Schildts 2008, ss 249-333; cit. s 265. En inskannad kopia av G. Naudé: *Advis pour dresser une bibliothèque. A Paris, Chez François Targa, au premier pillier de la grand' Salle du Palais, deuant les Consultations. M. DC. XXVII* kan laddas ner från nätet via <http://www.enssib.fr/bibliotheque-numerique/notice-48749>

universalistiska och kosmopolitiska tendens, eller att eliminera den ur sina liv, men det förefaller osannolikt att de någonsin förmår stoppa den. Uppenbarligen bidrar biblioteket och internet till att ena människosläktet. Huruvida enandet lyckas innan människorna gör slut på varandra genom krig eller genom att förgifta eller på annat sätt förstöra biosfären är sedan en annan fråga.

Om det virtuella och det verkliga

Att kalla mänsklighetens nya minne virtuellt i motsats till tidigare så kallade 'fysiska' externminnen såsom papyrusrullar eller trycksaker av papper leder tillbaka till ett gammalt filosofiskt problem. Det virtuella (jämför engelskans *virtual*) avser någonting som eventuellt kommer att förverkligas i en nära eller avlägsen framtid. Det betecknar alltså någonting som tillsvidare endast är möjligt och som därför fortfarande är väsensskilt från det verkliga.

Uppfattad på detta sätt förväxlas "den virtuella världen" lätt med tankarnas och tänkandets värld eller det vi brukar kalla vår inre värld (i motsats till "den yttre världen"). Men internet, som vi människor för närvarande är i färd med att skapa och breda ut emellan oss, och mellan oss och de yttre ting, blir som sådant ett allt tydligare bevis för att våra individuella "inre världar" hänger ihop som delar av en gemensam yttre teckenvärld och att det är denna senare som innehåller stora delar av vår verklighet.

Ur politisk synvinkel har internet öppnat rum för ett globalt, kosmopolitiskt självstyre. Det nya externa minnet, världens gemensamma bibliotek, utvecklar sig till en gemensam, global offentlighetsstruktur. Detta gör också att bibliotekarierna måste axla ett större politiskt ansvar än tidigare.

I den nordamerikanska maktodelningsläran talar man om '*checks and balances*'. Biblioteket och internet bör tillsammans utveckla sig till den globala institution och informationella makt, som håller de nationella statsmakterna i schack.

Om självständighet och självreglering

'Cyber' härleds från grekiskans ord för styrning och från kybernetik, läran om självreglerande maskiner. Uttrycket 'cyberspace' antyder alltså att internet

är självstyrande. När John Perry Barlow publicerade sitt manifest *A Declaration of Independence of Cyberspace* (1996) ville han göra människorna medvetna om just detta, det vill säga om internets självstyrande och självreglerande natur.

Det moderna biblioteket är också självständigt och självstyrande i den meningen, att det förväntas leverera all information till alla medborgare utan politisk eller korporativ inblandning. Bibliotekets sätt att fungera bestäms till stor del av de lagar, som Ranganathan så elegant har sammanfattat (se bild). Dessa lagar är samtidigt liberala och kommunistiska. Liberala, därför att de bygger på idéer om trosfrihet, åsiktsfrihet, pressfrihet och överhuvudtaget individens frihet. I det moderna biblioteket utgår man ifrån att såväl bibliotekarierna som bibliotekets användare har mod att göra bruk av sitt eget förstånd utan någon annans ledning.³

Å andra sidan inspireras det moderna biblioteket av en kommunistisk idé om ägandet av tankarna, kunskaperna och de litterära verken. Ranganathan med flera bibliotekarier och folkbildare anser ju, att litteraturen och kunskaperna bör göras lättillgängliga och spridas till så många som möjligt. Detta motsvarar det kommunistiska idealet om gemensam egendom, i detta fall alltså gemensam egendom av de andliga produktionsmedlen, vilket också motsvarar devisen av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov.⁴

Tillsammans och i samverkan borgar dessa liberala och kommunistiska grundsatser för att biblioteket ska kunna fungera självständigt och självreglerande. Huruvida det sedan i praktiken faktiskt fungerar på det sättet beror på en mängd faktorer. Det förhåller sig med bibliotekets lagar på samma sätt som med demokratins: de rika och mäktiga har blott alltför många möjligheter att urholka dem och sätta dem ur spel. De mest i ögonenfallande nutida

3 Jämför Immanuel Kants formuleringar i uppsatsen "Vad är upplysning?" (1783), första stycket.

4 Enligt uppslagsverket myntades denna formulering av Louis Blanc. För egen del minns jag den från läsning av *Kritik av Gothaprogrammet* av Karl Marx. Principerna "av var och en efter förmåga, åt var och en efter behov" kan också byggas på bibelcitater och på beskrivningar av de urkristna församlingarnas praxis. Antagligen förekommer de också i andra religioner.

exemplen på detta är väl Världshandelsorganisationens (WTO) tjänstehandelsavtal (GATS) och avtal om handelsrelaterade aspekter av immaterialrätter (TRIPS). Det förstnämnda avtalet (GATS) avser bland annat att legalisera omvandlingen av biblioteken till privatägda, profitinriktade "informations-tjänster"; det senare avtalet (TRIPS) är ett uttryck för amerikanska och andra kapitalistiska bankirers och handelsmäns strävan att förvandla så mycken kunskap och överhuvudtaget så mycket information som möjligt till copyrightbelagda eller patenterade och privatägda handelsvaror.⁵

Bibliotekets tillväxtprocess innefattar inte bara ökningen av antalet dokument och dokumenttyper utan också förändringarna i dess organisation med mera, och borde också studeras ur synvinkeln självständighet och självreglering. Detsamma gäller frågor om internets tillväxt och transformationer.

Vad är det som gör att biblioteken ständigt växer? Styras deras tillväxt uppifrån eller styr den sig själv genom återkopplingar? S.R. Ranganathan gav som sagt redan på 1930-talet en evolutionär definition av biblioteket, "*a library is a growing organism*", och påpekade samtidigt, att vi inte kan vara säkra på att böckerna, trycksakerna, alltid kommer att förbli bibliotekens huvudsakliga medel för spridning av kunskap och information. Biblioteken kommer antagligen i framtiden att sköta sin huvuduppgift med andra medel, förutspådde han med hänvisning till bland annat H.G.Wells idé om en "universal-hjärna".

Om en spontan ordning

Begreppet "spontan ordning" har använts av ekonomer för att beskriva marknadens sätt att fungera och

styra samhället mot framtiden. Men ekonomerna har närmat sig begreppet utifrån en modell av den ekonomiska människan (*homo oeconomicus*), som överbetonar individens och företagets egenintresse på samarbetets och samhällets bekostnad. Ställda inför invändningen att deras tänkesätt i praktiken leder till ekonomisk och social ojämlikhet brukar ekonomerna ställa i utsikt att marknadens "osynliga hand" nog till slut kommer att tillrättalägga missförhållandena.

Men för att ordnade ekonomiska och sociala förhållanden ska kunna uppstå krävs uppenbarligen också altruism och samarbetsvilja. Om begreppet "spontan ordning" ska vara meningsfullt måste det utgå ifrån en mer nyanserad människosyn än den gängse ekonomistiska.

Internet – och därigenom även biblioteket – utvecklade sig under 1900-talets sista decennium till

ett globalt laboratorium för undersökning och tillämpning av begreppet "spontan ordning". Enligt den förhärskande kapitalistiska ideologin skulle nätverket användas som ett nytt och mäktigt fångstredskap i storföretagens och staternas konkurrens om de globala marknadsandelarna. Många upptäckte likväl att internet är ett

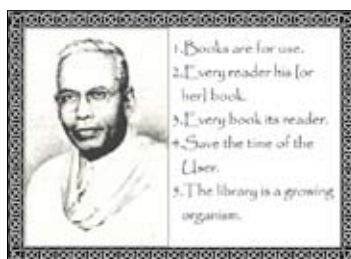
samarbetsnätverk, som kan och bör användas för att sammanlänka människorna och dela på det goda, det vill säga på "informationen".

Kommer den globala, fjärde statsmakten att bryta fram spontant ur nutidens ekonomiska och politiska kaos, medförande en ny ordning? Kanhända, men bara ifall vi också proaktivt och medvetet eftersträvar den.

En annan förutsättning är att den gamla drömmen om central kontroll måste ges upp. Biblioteket måste fungera som samarbetsnätverket internet, vars mål uppstår spontant ur modernas samverkan.

MIKAEL BÖÖK

Texten är ett utdrag ur boken och e-boken Biblioteksaktivisten – essäer om makt och bibliotek i informationssamhället (Artemisia edizioni 2012) och kan läsas i sin helhet på www.edizioniartemisia.fi/ebooks/mb/biblioteksaktivisten/manifest/biblioteksaktivisten.html

⁵ Om detta har det under de senaste åren skrivits många böcker och artiklar. Se t.ex. Drahos, P., Braithwaite, J.: *Information Feudalism. Who Owns the Knowledge Economy?* The New Press 2002, samt Rikowski, Ruth: *Globalisation, Information and Libraries. The Implications of the World Trade Organisation's GATS and TRIPS Agreements.* Chandos 2005.

Biblioteket i dagens värld: exemplet Entresse

Det fanns en tid när boklig kunskap var den enda vägen till bildning, och biblioteken stod i bildningsrörelsens tjänst. Men tiden har förändrats, numera är inte böcker den enda vägen till kunskap eller berikande intellektuella upplevelser. Samtidigt behöver det moderna samhället kompetenser av många olika och nya slag, som inte bygger på boklig kunskap. Men även här kan biblioteket stå till tjänst och därför måste biblioteket förändras, i samma eller snabbara takt än samhället.

Jag hade förmånen att leda planeringen och förverkligandet av Entressebiblioteket i Esbo centrum. Biblioteket stod färdigt år 2009. Det finns i anslutning till köpcentret Entresse, i tredje våningen, i en stadsdel där det bor många invandrare, barn, ensamförsörjande familjer och mindre bemedlade människor. Området avviker i socioekonomiskt avseende från resten av staden, och där råder stor brist på utrymmen som är tillgängliga för alla.

Ett bibliotek inhytt i ett köpcentrum kan naturligtvis inte vara lika intimt och hemtrevligt som ett litet närbibliotek, men på samma sätt som kunderna föredrar stora köpcentra framom små närbutiker, har det visat sig att de också föredrar de stora och levande biblioteken. Entressebiblioteket är det tredje i Esbo som uppförts i anslutning till ett köpcentrum. Det har visat sig vara en lyckad lösning för alla parter. Köpcentret drar folk till biblioteket och vice versa.

Vi ville med Entressebiblioteket skapa ett offentligt utrymme för stadsdelens invånare, ett vardagsrum fyllt med liv, rörelse, ljud, verksamhet och människor. Fint, men inte högtidligt. Ett ställe för upplevelser. Tack vare att vi kan erbjuda ett mångsidigt program med bokprat, diskussionskvällar, presentationer, kurser, utställningar etc. söker sig

människorna till biblioteket för att få hjälp, lära sig nytt, eller bara få tiden att gå.

Och samlingarna då?

Trots att upprätthållandet och förnyandet av bokbeståndet är och ännu länge kommer att vara bibliotekets främsta angelägenhet, får vi inte försumma det nya som tiden fört med sig. Sätten att kommunicera och att använda sig av information har förändrats, och det måste avspeglas i biblioteket. Visserligen måste vi hålla oss med ett intressant och aktuellt utbud av böcker, musik, film, tidningar och tidskrifter, men biblioteket måste även leva med i förändringen. För att biblioteket skall ha en plats och en uppgift även i framtiden måste vi även våga föreställa oss dess uppgift när den gutenbergska eran går mot sitt slut och den tryckta boken inte längre är det viktigaste mediet för att hålla kvar de fiktioner, drömmar och minnen människan skapat.

Människorna är bibliotekens viktigaste resurs

För att biblioteket skall fungera väl måste de anställdas kompetens kunna möta kundernas förväntningar. Vi som upprätthåller biblioteket måste hålla jämna steg med de som använder sig av det. Hos oss på Entresse har 15 % av de anställda invandrabakgrund. Över hälften är män och många av dem är unga. I början var många skeptiska till att vi anställde biblioteksfunktionärer som inte hade någon aning om vem Elias Lönnrot var och aldrig hade hört talas om Minna Canth. Men det gjorde vi, för vi behövde deras kunskaper på andra områden. (Hur många bibliotekarier kan ladda ner en applikation

till sin smarttelefon?) Vi kan betjäna på tretton olika språk, och vi har vidsträckta kunskaper om andra länders kultur och litteratur. Det viktigaste är inte att våra anställda har fullständiga kunskaper i det finska språket eller behärskar landets kultur och litteratur. Det viktigaste är tjänstvilligheten, attityden. En levande människa, bibliotekarien, är det som skiljer biblioteket från Google.

Vi är av nödvändighet också tvungna att satsa en hel del på ungdomsarbete, eftersom en stor del av våra användare är barn eller unga. Hälften av bibliotekets 3000 m² är reserverat för dem, och tre av våra bibliotekarien är utbildade ungdomsarbetare. Vi vill inte stänga våra dörrar för ungdomen, utan försöker ta ansvar för dem genom att möta dem i samtal, i spel eller genom att uppleva saker tillsammans. Vi erbjuder dem spel och datorer, men också samvaro och berättelser. Sommartid slår vi upp tält på uteplatsen där man kan spela spel, leka och vistas. Elaka tungor kallar ibland vårt biblioteket ett eftis för rotlös ungdom. Men vårt mål är att finnas till för alla, och även kunna erbjuda ungdomen en vuxen människas sällskap och stöd. Till vår moralkodex hör diskriminering, positiv diskriminering. Vi vill gynna de svaga, de utsatta, minoriteterna.

Det betyder att vi, bibliotekarierna och biblioteksfunktionärerna, arbetar i samma öppna utrymmen som bibliotekets användare. Bibliotekets informationsservice finns där användarna finns: mellan hyllorna, i länstolarna som finns utspridda i gångarna, etc. Vi bygger inte väggar kring oss utan finns där det är enkelt att närma sig oss och fråga om hjälp. Vi ordnar våra föreläsningar och presentationer mitt i biblioteket för att tröskeln att delta skall vara så låg som möjligt.

Vi har tagit till oss de nya sätten att publicera sig och kommunicera på nätet, vi är med i dessa nya forum för social gemenskap och vi kan de nya sätten att söka information. Entressebiblioteket har många kontaktytor till de sociala medierna. Vi använder oss av Twitter, Facebook, Flickr, Youtube, Second Life och upprätthåller bloggar. Och när vi lärt oss det, kan vi förmedla vårt kunnande till våra kunder. Viktigt är inte bara att biblioteket är en del av den sociala medievärlden. Viktigt är också att vi kan lära våra användare att tryggt och säkert använda sig av nätets olika tjänster.

Ett levande bibliotek

Ett bra bibliotek är ett levande bibliotek, där människor kan bete sig naturligt. Det här innebär även att vi tillåter mobiltelefonsamtal, högljudda skratt och lekande, glada barn, inom givna gränser, naturligtvis. Umgänget mellan de människor med olika behov som använder biblioteket kräver att det finns kunnig personal i närheten. Vi är inte skrämmande bibliotekspoliser, men vi har skrivna regler för biblioteksutrymmena. Vi är vår tids amatörer, ty vi skall kunna lite av varje och ha svar på nästan allt. Vi är aktörer på biblioteket på samma sätt som dess användare, men vår uppgift är att styra föreställningen, så att så många som möjligt av de som använder biblioteket trivs. Om jag inte trivs i biblioteket, hur skulle då de som använder det kunna? Om jag inte njuter av biblioteksutrymmena, hur kan jag tro att dess användare skulle göra det?

Inom det nya biblioteket (och nu talar jag inte lägre enbart om Entressebiblioteket) håller det alltså på att ske en implosion av betydelser och aktiviteter i Baudrillards mening. Det betyder att strikta distinktioner mellan tidigare åtskilda kategorier håller på att lösas upp. Det har redan gått tid sedan vi slutade tala om högkultur som motsättning till "lågkultur" och underhållning. Det normativa upplysningsidealet gäller inte längre. Men inte bara det. Skillnaderna mellan verkligt och fiktivt, receptivt och kreativt, elektroniskt och faktiskt håller även de på att suddas ut, biblioteket blir såväl förmedlare som producent av kultur, medan biblioteksanvändarna förvandlas från passiva och tysta användare av ett utbud, till agenter och subjekt i skapandet av en mosaik av kunskap och mening.

Sådan är historien om det moderna biblioteket. Om den inte motsvarar verkligheten, måste vi ändra verkligheten. Om historien inte fungerar måste vi skriva den igen. Vi vill att biblioteket skall leva i denna tid. Och denna tid innebär att vara närvarande såväl i samhället som i cyberrymden. Det innebär att möta människor och låta dem möta andra, såväl fiktiva som verkliga. Sådant är ett levande och modernt bibliotek i sitt dagliga arbete.

SUNNIVA DRAKE

Bibliotekarien – den felande länken mellan information och användare?

De allmänna bibliotekens huvuduppgift är, och har alltid varit, att erbjuda fri tillgång till information och kunskap. Informationen och kunskapen har alltid stått i centrum av verksamheten, oberoende av formatet. En lång tid var informationen skriven eller tryckt i fysisk form och den förvaltades med ensamrätt av biblioteken. Bibliotekarierna var grindvaktare som distribuerade information till dem som sökte den. Det fanns ett maktförhållande mellan de som hade informationen och de som ville ha den. Ett maktförhållande som gjorde att användarna behövde biblioteken mera än biblioteken behövde användarna.

Men allt detta förändrades under slutet av 1900-talet. Den fysiska information som biblioteken tidigare hade ensamrätt på ändrade form till ett or och nollor. Allt mer information blev lätt tillgänglig via datorer. Mängden information ökade också explosionsartat, och en ny yrkesgrupp tog till sig uppgiften att förvalta informationen och göra den sökbar för alla. Inte nog med det, de ville göra all information i världen sökbar, också den information som inte fötts under den digitala eran. Ingenjörerna skapade snabbt avancerade sökmaskiner som erbjöd mera information än vad någon kunnat ana. Och denna information var i praktiken tillgänglig för vem som helst, var som helst.

Snabbt sågs inte biblioteken mera som förstahandsvalet för informationssökning. Ett faktum som tyvärr kvarstår även idag. En maktposition med långa anor gick förlorad. Idag behöver inte användarna biblioteken eftersom informationstillgången aldrig varit lika enkel som den är nu. Biblioteket är bara ett alternativ i mängden, ofta dessutom svårtillgängligt, med invecklade kataloger och databaser

som inte motsvarar användarnas beteendemönster. Det påstås ofta inom biblioteksbranschen att all information inte går att hitta via till exempel Google. Det stämmer. Bibliotekens innehåll lyser med sin frånvaro i sökresultaten, och kommer att göra det så länge inte datan öppnas och görs tillgänglig.

Det är ett faktum att största delen av dem som söker information, gör det via Google. Statistiken ljuger inte. Informationsbeteendet har förändrats under de senaste årtiondena. Miljöerna där människor söker, och hittar, information har förändrats. De traditionella och statiska miljöerna som biblioteken representerar har fått ge vika för mera användarvänliga söksystem, som ofta är raka motsatsen till de krångliga söktjänster biblioteken erbjuder. Google är ute efter kvantitet när det kommer till information. All världens information skall finnas sökbar. Men i stället för att se Google som ett hot, så tycker jag att det borde ses som en möjlighet.

Det faktum att det googlas mera än någonsin, och att den trenden bara ökar, är ett tecken på att människor är intresserade av att hitta information. Det bekräftar också faktumet att det inte alltid är så lätt att hitta rätt, och att det behövs informations-specialister. För fastän ingenjörerna gör all världens information sökbar på nätet, så kommer kvantitet aldrig att vinna över kvalitet. Någon måste sälla och filtrera i den explosionsartat växande mängden information för att hitta det värdefulla innehållet. Ju mer information som blir sökbar, desto svårare blir det att hitta rätt, ett faktum som på sistone bekräftats i flera forskningar. Och bland de äldre finns det fortfarande en stor andel som inte kan använda datorer, för att inte tala om att googla.

E-böcker och bibliotek: vad finns för låntagarna?

I en prehistorisk rapport, med e-mått mätt, granskade de dåvarande länsstyrelserna vad kommunbiblioteken erbjöd för slag av elektroniskt material till sina kunder år 2003. Då var det endast få bibliotek vars användare hade tillgång till e-böcker och utbudet bestod mestadels av utländsk facklitteratur. En motsvarande utredning gjordes åtta år senare. Resultatet: det var endast få kommunbibliotek vars användare hade tillgång till e-böcker år 2011.

I de elektroniska tidernas begynnelse, för cirka 8–9 år sen, hade de allmänna biblioteken ytterst lite valmöjligheter vad gäller e-böcker. Det finska Ellibs var den första och i praktiken den enda leverantören som kommunbiblioteken kunde vända sig till för att skaffa elektroniska böcker. Och där skrev jag näs-

tan ”skaffa e-böcker till sina samlingar”, men det uttrycket skulle vara fel. E-böcker blir oftast inte en del av samlingarna på samma sätt som printat material; hittills har biblioteken skaffat licenser som ger tillgång till vissa titlar eller samlingar för en viss, överenskommen tid. Beroende på förlaget, leverantören, avtalet och materialet får man i vissa fall behålla filerna eller tillgång till dem efter avtalsperioden, i andra fall försvinner titlarna ur urvalet, tillgången stängs när licensen gått ut, eller så måste man betala extra för att kunna erbjuda äldre material efter avtalets utgång.

Även om flera läsare kunde använda samma e-bok samtidigt har avtalen med Ellibs – och flera andra leverantörer – begränsat användningen av materialet till något som påminner om lånerutiner-

Så i stället för att påstå att man inte hittar kvalitetsinnehåll via Google eller Wikipedia, så kunde biblioteken utnyttja den information om sökningar som Google delar med sig. Information om vad användarna söker och hur de gör det. Varför finns inte biblioteken med i Googles sökresultat, eller i Wikipedia, om det är biblioteken som sitter på den rätta informationen? Syns du inte, så finns du inte.

Biblioteken måste bli synliga där den stora massan är. Att kräva att användarna skall komma till biblioteken för att få rätt information är ett föråldrat synsätt. Den maktpositionen förlorades för länge sedan, som tur, för nu finns makten hos användarna. Och de är väl för dem som biblioteken finns till?

Vårt samhälle är i behov av informationsspecialister vars uppgift det är att lyfta informationen

och kunskapen i centrum och föra den samman med dem som vill hitta kvalitet, eller med dem som inte kan söka information. En uppgift som kommer att bli allt viktigare i och med den digitala klyfta som håller på att dela upp samhället. Här finns konkreta uppdrag för biblioteken. Uppdrag serverade på silverfat. Vem annan om inte vi, bibliotekarierna, kan fungera som ett filter mellan information och användare, vare sig informationen är i fysisk eller digital form, fakta eller fiktion. Biblioteken har alltid hållit på med urval för att förhindra överflöd och irrelevant information, det begränsar sig väl inte enbart till det fysiska? Det handlar om att koppla ihop användare och information.

JONAS TANA

na för en vanlig, fysisk bok: e-boken kan enbart lånas av en kund åt gången. Då förlorar man givetvis e-bokens största fördel.

Österbotten i topp

Svenska Österbotten har varit ett kapitel för sig vad gäller bibliotek och e-böcker. Stadsbiblioteket i Jakobstad var först ut med aktuella skönlitterära e-böcker till sina kunder så tidigt som år 2006. Här var språket för en gångs skull en fördel för Jakobstad och litet senare de andra Fredrika-biblioteken i Österbotten, som ingick ett avtal med svenska Elib. Elib hade ett helt annat sortiment av skönlitteratur i e-form än vad de finska förlagen kunde erbjuda. Böckerna kan också lånas av flera användare samtidigt. Även om prissättningen, som baserar sig på användning, har orsakat budgetproblem i Sverige har systemet fungerat bra i Österbotten där e-resursernas andel av bibliotekens anskaffningsbudget var 2,7 % i fjol, alltså 0,1 % mer än medeltalet för hela landet. Läget syns tydligt i ELY-centralernas rapport om elektroniskt material på de finska kommunbiblioteken. Över 80 % av de finska biblioteken hade inte skaffat e-böcker, däremot fanns de i hela svenska Österbotten. När biblioteken i genomsnitt lånade ut 3,7 e-titlar per 1000 invånare 2011, var siffran i Österbotten 11,8 / 1000 invånare.

Nya tjänster i Nord och Syd

I augusti i år öppnades huvudstadsregionens e-bibliotek som till att börja med består av några hundra titlar från amerikanska biblioteksleverantören OverDrive. Servicen ger tillgång närmast till engelskspråkigt skönlitterärt material, men också svenska titlar finns med. Bibliotekskunder kan söka efter, beställa, låna och ladda ner böcker, men också här kan en e-bok enbart lånas av en kund i taget. Användarnas erfarenheter samlas under hösten och andra bibliotek i landet får ta del av uppgifterna och överväga om de också vill ta OverDrives service i bruk.

Det största problemet på finskt håll är bristen på finskspråkig skönlitteratur i elektronisk form. Uleåborg och Helsingfors stadsbibliotek började ett försöksprojekt med Elisa Kirja, CrimeTime förlag och Samsung tidigare i år. I pilotprojektet får låntagarna ta hem en pekdator med sex färdiguppladdade deckare.

Vad kan vi läsa och låna?

Biblioteken förhandlar om och diskuterar frågorna kring förmedlingen av e-böcker med finska förlag och andra centrala aktörerna som bäst. Projektet "Sähköiset sisällöt yleisiin kirjastoihin" jobbar på en gemensam strategi för digitalt innehåll till Finlands allmänna bibliotek.

Ännu idag är det dock utländskt material, främst på engelska, som det finns gott om. Forskare och universitetsstuderande klarar sig utan printade källor inom vissa discipliner. Hundra- och tusentals dagstidningar från världen över, även inhemska, nås via olika e-tjänster på biblioteken i landet.

Men skulle du vilja låna – eller ens läsa – finsk skönlitteratur på din läsplatta eller pekdator ser situationen annorlunda ut. Anglo-amerikanska böcker och svensk litteratur finns på ditt bibliotek om du råkar bo i huvudstadsregionen eller svenska Österbotten, och inget fel med det. Det är ju bara bra. Men om du skulle vilja låna skönlitteratur från din egen kulturmiljö, läsa finsk litteratur på ett av våra officiella språk, är urvalet snävt. Mångfald är viktigt, att kunna andra språk likaså – men ett bredare och mer balanserat utbud skulle vara ännu bättre.

PÄIVI JOKITALO

Sedan artikeln skrivits har man inlett ett nytt försök vid huvudstadsregionens HelMet-bibliotek. I det så kallade Ebib-försöket finns 40 böcker som kan läsas med vanlig webbläsare. Testet pågår till slutet av året.

E-böcker och bibliotek i Sverige

Precis som i många andra länder är frågan om e-boksutlåning på folkbibliotek en het potatis i Sverige. Förlagssidan ser biblioteksutlåningen som ett hot mot den kommersiella marknaden och inför karensen, som för biblioteken inte är principiellt godtagbara. Rättighetsinnehavare har liknats vid buttra finansmän, biblioteken vid legala pirater. Ser man bara till pamfletter och uttalanden i media kan det vara svårt att se någon framåtrörelse i frågan överhuvudtaget.

Innebär det uppskruvade tonläget att frågan står helt stilla? Naturligtvis inte. Börjar man nysta i vad som sker ett par steg bakom den öppna ridån har man anledning att se ljusare på situationen. Det förekommer närmanden och smids planer på en hel del håll. Men de flesta av de här processerna har inte hunnit mogna ännu och bör därför möjligen lämnas ifred hos de inblandade aktörerna ett tag till. Däremot finns all anledning att diskutera vilken roll Kungl. biblioteket (KB) bör spela.

I skrivande stund är det bara ett par dagar sedan Litteraturutredningen överlämnade sitt slutbetänkande *Läsandets kultur* (SOU 2012:65) till kulturminister Lena Adelsohn Liljeroth. I synnerhet två av utredningens förslag är i sammanhanget av stor vikt och markerar tillsammans en kommande arbetsfördelning.

KB driver framgångsrikt det nationella konsortiet BIBSAM, som är avtalspart för de statliga forskningsbiblioteken gentemot innehållsleverantörer. Vore det inte lämpligt att utöka verksamheten till att omfatta även folkbiblioteken? Det vore inte omöjligt, men skulle kräva ett omfattande avtals- och fullmaktsarbete. Litteraturutredningen föreslår istället

att Sveriges Kommuner och Landsting (SKL) axlar den rollen då de redan har en liknande struktur för kommunupphandlingar på plats. SKL:s ordförande Anders Knappe har välkomnat utredningens förslag i ett pressmeddelande där SKL säger sig vara villiga att samlat företräda de enskilda kommunernas intressen. Det bör heller inte vara några problem för KB:s del att delta med kunskap i SKL:s uppbyggnadsarbete, något utredningen rekommenderar.

Litteraturutredningens andra förslag är i mina ögon intressantare. Inte bara för att det har större bäring på KB:s verksamhet, utan lika mycket för att KB delar slutbetänkandets analys.

Litteraturutredningen föreslår "[...] att regeringen förtydligar uppdraget i den del som handlar om Libris och anger att KB via den nationella bibliotekskatalogen Libris ska göra litteratur i elektronisk form tillgänglig för förmedling via det allmänna biblioteksväsendet."

När det högsta organet i KB:s inflytandestruktur, Nationella referensgruppen, träffades 13 september talade jag under rubriken "E-boksmaskin?" om nyttan med en nationell teknisk infrastruktur med uppgift att fungera både som ett slags federerat databassystem och *repository*/lagringsplats. Eller med andra ord: med uppgift att fungera både som sluss och kärl. KB befinner sig i vad man kan kalla för ett idéskede, där vi inom ramen för existerande verksamhet försöker identifiera hur ett förverkligande skulle kunna gå till rent tekniskt.

Ett sådant nytt lager mellan användare och e-bok skulle öppna upp för en rad möjligheter, och inte nödvändigtvis bara för folkbiblioteken. För det första skulle fler aktörer enklare kunna distribuera e-böcker och andra e-resurser till folkbibliotek (och

Noreg:

Nasjonalbibliotekets digitalisering møter ikkje e-bokbehovet

Som i mange små språkområde, har det i Noreg vist seg vanskeleg å få i gang ein fungerande marknad for e-bøker. Norske folkebibliotek vil få eit tilbod først seint på året 2012. I kontrast til dette ligg det norske Nasjonalbiblioteket i verdstoppen med sitt nærmast altomfattande digitaliseringsprogram for bøker. Men dette er noko anna.

Også Noreg har opplevd den nasjonale bokbransjens generelle angst for alt som kan kopierast og for all distribusjonen bransjen ikkje har full kontroll over. Men tilbodet av aktuelle e-bøker fram til i dag har vore endå mindre enn i dei andre nordiske landa. Truleg kjem dette av at det går så bra for den trykte boka. Betalingsevna blant folk er høg, og dei statlege støtteordningane er gode. Når samtidig dei norske bokhandlarkjedene er eigde av forlag, har

papirboka klår første prioritet. I tillegg er det ikkje moms-fritak på e-bøker. Og mange av storlesarane har alt lenge vore kundar hos Amazon.

Våren 2011 lanserte den norske bokbransjen Bokska.no, ein "portal" for e-bøker som fekk Noreg til å framstå som eit føregangsland. Denne felles nett-tenesta (*gemensamma nättjänst*) for alle nett-bokhandlarane gjer e-bøker tilgjengelege på ulike lesebrett og anna utstyr. Men ein omfattande prosedyre for registrering som kravde mange museklikk, gav knusande kritikkar. No er ein ny og betre versjon undervegs, seier leiaren av Forleggerforeninga, og med minst 6000 aktuelle titlar innan årsskiftet. Men i mellomtida braut Ark, ein av dei større bokhandlarkjedene, ut av samarbeidet og lanserte sin eigen app for nettbrett. Denne gjev også tilgang til 200 000 engelskspråklege e-bøker, og forlag kan

i förlängningen även andra intressenter) nationellt via Libris – den sänkta inträdesbarriären skulle även möjliggöra kompletterande ersättningsmodeller vid sidan om den nu allenarådande. Vidare skulle lagringen säkerställa att upphovsrättsligt fria titlar görs tillgängliga via och utan kostnad för just det allmänna biblioteksväsendet. Den kan förstås också komma att omfatta både biblioteksutgivna eller -producerade titlar med olika ersättningsvarianter som distribueras via kommersiella kretslopp, vid sidan av att försörja biblioteken.

Följer man tangentens riktning kan man skönja utbyten, projekt och kanske rent av nya affärsmodeller som potentiellt skulle kunna gynna både förlag och bibliotek. Inte minst skulle kommande digitali-

seringsprojekt av till exempel backlist-titlar – i både stor och liten skala – få större verkan om det fanns en nationell uppsamlingsplats som distribuerar de digitaliserade titlarna.

Det kan vara lämpligt att stanna till, backa ett par steg och konstatera att det är intressanta tider just nu. Skulle regeringen komma att förtydliga KB:s uppdrag i enlighet med vad Litteraturutredningen föreslår kommer vi vara väl förberedda – men samtidigt även ödmjuka. Utredningen lär oss att frågan om e-böcker och bibliotek är för stor för att lösas av en enda aktör varför KB välkomnar samarbete med både privata och offentliga intressenter.

JOHN AUGUSTSSON

melde om auka sal (*ökad försäljning*). Også nett-bokhandelen Bokkilden.no har laga sin eigen app.

E-boktilbodet i biblioteka er sjølvstendig prega av at forlaga sviktar. Eit forsøksprosjekt starta i nokre kommunar i Buskerud fylke i 2009, men dette er avgrensa til to mellomstore forlag. To kommersielle løysingar med nasjonale ambisjonar er no undervegs, den eine i regi av Biblioteksentralen, landets største og kommune-eigde bibliotekleverandør av bøker og utstyr til bibliotek, den andre eit tilbod frå firmaet Bibliotek-Systemer. Særleg dei førstnemnde, med konseptet BS Weblån, har alt utsett oppstarten fleire gongar, men begge seier no at dei vil starte tilbod i utvalde bibliotek hausten 2012.

Debatten går, som blant anna i Sverige, om betaling per utlån eller per "eksemplar". Truleg vil begge dei komande leverandørane basere seg på den sistnemnde modellen. Norsk Biblioteksforening (NBF), som forsøker å spele ein aktiv rolle i forhold til forlags- og forfattarmiljøa, har også akseptert "eksemplarmodellen". NBF har også akseptert DRM, men krev at biblioteka skal kunne velje frå heile boktilbodet, dei avviser karantene på nye bøker og dei krev tilgang på alle tekniske plattformer.

Norsk Biblioteksforening (NBF) har kanskje ikkje eit så problematisk tilhøve til forleggjarane som i Sverige (der det blei brot i e-bokforhandlingane), men leiaren av NBF har offentleg uttrykt uro for at forlaga skal kunne avgjere korleis (*hur*) bibliotektilbodet av e-bøker skal bli.

Så har altså Noreg Bokhylla.no, den spesielle tenesta til Nasjonalbiblioteket (NB), som ofte, både i inn- og utland, blir forveksla med eit e-boktilbod på linje med dei kommersielle. Noko av grunnen til forvirringa kan vere at nasjonalbibliotekaren i eit intervju i fjor sa at NB kan etablere "en stor e-bibliotekbase for hele landet". Rett nok skannar NB no alle norske bøker fram til og med 2000 og gjer dei tilgjengelege for norske skjermar. I tillegg til at NB frå forlaga får avlevert dei fleste norske bokmanus for bevaring. Og rett nok har NB vist at det er muleg for eit forlag å gjenskape bøker frå Bokhylla.no når manus og sats er tapt (*förlorade*).

Men dette har lite å gjere med eit aktuelt, kommersielt e-boktilbod. Sagt på ein annan måte: Bokbransjen og opphavsmenna har i forhandlingane

med NB gjort alt for å unngå at Bokhylla.no skal konkurrere med det kommersielle tilbodet. For det første er bøker med stort salspotensial ikkje med, og presentasjonsmåten er langt frå så god som på ein e-boklesar med e-papir.

Bokhylla.no er likevel eit viktig tilbod og eit godt føredøme. Kort fortalt gjer NB det same som Google Books, men med berre statleg innsats. Og i nært samarbeid med forlag og forfattarar, gjennom organisasjonen Kopinor. Etter eit pilotprosjekt, der dei avgrensa seg til 48 000 norske bøker utgitte på 1790-talet, 1890-talet og 1990-talet, har dei no utvida til alle bøker utgitte til og med 2000. Bøker som er falne i det fri, der opphavsretten er gått ut på dato etter 70 år, kan ein laste ned som pdf-fil, men alt det nyare må ein lese og bla i på skjerm.

Avgrensinga til utstyr med norske IP-nummer er kalla uforståeleg av fleire, då interessa utafor Noreg neppe er særleg stor. Men alle partar følgjer nøye med på statistikkane framover, så endringar kan kome etter kvart.

Alt i Bokhylla.no er søkbart. Målet er også at søk i Google skal gje treff i bøkene, men det er litt uklart kor bra det fungerer enno.

Det skal nemnast at forfattarar og forlag kan reservere seg frå å vere med i Bokhylla.no. Det har også nokre gjort, særleg gjeld det lærebøker.

Ein viktig verknad av den prosessen Nasjonalbiblioteket her har starta, er at bokbransjen har fått auka innsyn i og respekt for biblioteka og kva dei representerer som kvalitetsmedviten marknadsfører av litteratur. Det er blitt gjort brukarundersøkingar i pilotprosjektet. Statistikken er ikkje offentleg, men Grafill, ein av opphavsmannsorganisasjonane, skriv på heimesida si: "Brukerundersøkelser fra Bokhylla viser imidlertid at det er flere brukere som motive-res til å kjøpe boken i papirform etter å ha lest i den i Bokhylla.no, enn brukere som ikke ønsker å kjøpe boken fordi de har lest den på Bokhylla.no".

NB vil etter avtalen betale rettshavarane 8–9 millionar kroner kvart år for publikums bruk av filene i Bokhylla.no. I tillegg kjem kostnadane for skanning og utvikling av nettesta. Dette er sjølvstendig overkommeleg for den rike norske staten. Men med ei total bokmengd på berre 250 000 bøker har utanlandske kommentatorar påpeika at konseptet ikkje blir in-

Ur bibliotekets nyare historia

Den tyske filosofen Hans Blumenberg har 1979 skrivit en bok som heter *Die Lesbarkeit der Welt*, om världens läsbarhet. Den handlar om boken som metafor och form för kunskap och erfarenhet. Om hur allt, människorna och världen, inklusive Gud och hela naturen, kan förvandlas till en eller flera böcker, i utvidgad form till ett helt bibliotek. Hans bok är skriven just före den digitala revolutionen i bok- och biblioteksvärlden då man – som vid alla revolutioner – trodde sig förändra världen för gott, så definitivt att all tidigare bibliotekskultur kunde förpassas till historien.

Textmassorna i böcker, tidskrifter, tidningar, både nya och gamla ligger nu bakom olika söksystem och sökmaskiner, sökord. Vem kan veta vad jag just nu vill söka efter? En bok och ett bibliotek i Blumenbergs och många andra människors föreställningsvärld har en viss ordning. Bokstäver, ord, meningar, stycken, kapitel, som bildar en bok, som tillsammans med andra böcker bildar ett bibliotek med en klassificering som man kan lära sig, som återkommer i andra bibliotek, i andra länder.

De elektroniska textmassorna på nätet ser man aldrig utan att först fråga de blinda sökapparater som, orörda av mänsklig hand, erbjuder rubriker och www-sidor på skärmen. Gud vet varifrån de

miljontals ”träffarna” (som om man skulle skjuta ner fiender, när man är ute efter vänskapligt sinnade texter!) kommer. Ett klassiskt, materiellt bibliotek hade en ordning, på hyllorna och i kartoteken och utgav kritiskt filtrerade, kommenterade bibliografier. Det immateriella, elektroniska har en dold, okritisk ordning, där filtrering och sökning sker på andra grunder, *random*. Ingenting att göra åt: ”jag hittade inte på nätet” är standardsvaret på alla former av okunskap.

Förstånd och erfarenhet

Ett elektroniskt bibliotek har i bästa fall fint digitaliserade bilder av texter, men saknar kon-texterna och para-texterna, de tilläggsvärden som ett reellt existerande bibliotek har kunnat erbjuda. Själva upplevelsen och proceduren, mötena med människor och andra böcker, mötet mellan erfarenheter och förväntningar. Bibliotekens bok- och läsesalar har sedan 1800-talets mitt varit gemensamma erfarenhetsrum för generationer av studerande och forskare; de kan känna igen sig i alla länder.

Literacy – läskunnigheten, läs- och bokkulturen, läsbarheten – är ett av fundamenten för skola, bildning och vetenskap. Den i övrigt bländande audiovisuella kulturella vändningen ger i dag en viss favör åt *anti-literacy*. Till exempel hoppande bilder av fåglar som kastar sten på grisar (träffar!), på kletiga små pekskärmar – Finlands största intellektuella och kommersiella framgång på länge, nu när Nokias telefoner inte längre slår an i Amerika.

År 1799 utgav Johann Gottfried von Herder en skrift som egentligen gällde Kants kritik av det rena förnuftet, titeln var *Verstand und Erfahrung*, *Ver-*

teressant for så mange andre land. Likevel bør ein merkje seg at det ambisiøse The Digital Public Library of America (DPLA) viser til Bokhylla.no når det er snakk om opphavsrettslege avtaler.

ANDERS ERICSON

nunft und Sprache. Förstånd och erfarenhet, förnuft och språk – de centrala orden och begreppen från Herders upplysningsvärld kan gärna lånas in som underlag och referenspunkter för att ta ställning till bibliotekens – både de icke-digitala och de digitala – framtid. Biblioteken i sin gamla form var och är stora erfarenhetsrum, kunskapsrum, både symboliskt och ofta också som arkitekturupplevelser. Hit hör själva böckerna, banden, titlarna i guldbokstäver, ornamenten på bokryggarna eller de marmorerade pärmarna. De är också understödande arkitektur för besökarnas förväntningar och hopp – om att någonsin få pro gradu-arbetet skrivet eller den stora monografen färdig.

Bibliotekens böcker, från de äldsta till de nyaste, tryckta eller icke-tryckta, finns i de så kallade forskningsbiblioteken till för att vara läsbart material och stoff för nya böcker. Vetenskapens framsteg, eller åtminstone tron på dem, ligger i detta. *Materiam superabat opus*, skriver Ovidius, ”verket överträffar materialet”, vilket förutsätter tillgång till läsning av böcker.

Ett nationalbiblioteks öde

Helsingfors universitetsbiblioteks historia från 1640 till i dag ger ett perspektiv också på dagens läge i biblioteksvärldens ledande institution och framför allt kanske framåt. Under de digitala genombrottsåren från och med 1980-talet gick det så, trots olika alternativa förslag, att Helsingfors universitetsbibliotek inom sin organisation samlade också alla de elektronikbaserade tjänsterna för hela landets biblioteksväsen och dessutom en mängd nya delområden, för bland annat musik och inspelningar, senare också för webbarkiv och digitalt producerat material. Efter det symboliska namnbytet till Nationalbibliotek 2006 verkar biblioteket ha glidit allt längre bort från sin gamla roll som gemensamt vetenskapligt flaggskepp för både universitetet och hela landet. Det har en särhistoria i sig, som ställer just Helsingfors universitetsbibliotek i en unik position, både i hemlandet och jämfört med grannländernas stora biblioteksinstitutioner. Traditionen och kulturen – saknar vi dem i dag?

Just i år har den nyskapade enhet som nu kallar sig Helsingfors universitets bibliotek (med mel-

anslag) öppnat ett nytt stort flaggskeppsbibliotek på Kajaniemigatan, en centralisering av ett stort antal tidigare humanistisk-samhällsvetenskapliga fakultets- och institutionsbibliotek. Biblioteksarkipelagen kring universitetet förändras starkt, inte bara i elektroniskt utan också i arkitektoniskt avseende. Det gamla UB vid Unionsgatan verkar befolkas mest av turistgrupper, som snabbt blixtrar med kamerorna i de tempelartade interiörerna och sedan hasar ut igen.

Biblioteket förändras och producerar svindlande höga statistiksiffror för ”nedladdningar” och ”besök” i databaserna. Det som har urladdats är den spänning som själva forskningsarbetet och dess resultat ger. Kontakterna med universitetet och forskarsamfundet har blivit tunnare, bibliotekets egna forskningsinsatser och -projekt likaså, om inte obefintliga. Även om vi just här har den enda institution i hela landet som kunde vara nummer ett ifråga om bok- och bibliotekshistoria, de egna samlingarnas historia och pryda den internationella forskningsfronten på sina områden. Samma forskningsnedskrivning gäller för övrigt andra motsvarande, tidigare lärda verk och institutioner – Riksarkivet, Museiverket, Statens konstmuseum – där forskningsinsatser, bokutgivning med mera håller på att privatiseras, för trenderna i extern finansiering.

Själv namnet från 2006, Nationalbiblioteket, verkar unket och avskräckande för äldre generationer som vant sig med den intellektuella friheten på UB, genom tiderna landets mest internationella och mångspråkiga institution, helt i enlighet med universitetets allmänna ideal. Ingenting har nationaliserats just år 2006, utom möjligen det allmänna universitetsmotståndet i tänkesätt och ordval. I stället pryds bibliotekets information utåt av försöken att leva upp till statsförvaltningens *newspeak*: vetenskapens infrastruktur, minnesorganisation, innehållsproducent, resurser, service och tjänster, hit och dit. Inte just tal om böcker och människor. Det verkar som om de klassiska biblioteksdygderna, erfarenhet, förstånd och språkkunskaper allra bäst har bevarats hos bibliotekets vaktmästare. I sig en aktningvärd kulturgärning, som ännu delas av de icke-teknologiserade bland den övriga personalen.

Biblioteketharendirektion,enchefochenedning med många direktörer och resultatansvarsområden.

Det är här framtidsfrågorna säkerligen diskuteras, men det som saknas är den offentliga diskussionen. En gnagande osäkerhet verkar råda, hur skall det gå med UB-Nationalbiblioteket på längre sikt. Den internationella evaluering (ett innehållslöst nyord) som genomfördes av bibliotekets verksamhet 2011 sopade många problem under mattan, främst kanske frågan om den framtida organisationsformen under Undervisnings- och kulturministeriet och förhållandet till Helsingfors universitet. Intressenterna är många, och om inte direkt anti-historia så åtminstone a-historia lyste igenom i evalueringsmaterialet. I stället vill man rikta in biblioteket bland annat på ett nära samarbete med centralen för bortdumpade böcker, Depåbiblioteket i Kuopio. Detta vid Senatsorget och inför landets största koncentration av forskning och kunskapspotential i Helsingfors!

UB tillbaka till universitetet

Ett av Nationalbibliotekets "resultatområden" kallas Forskningsbibliotek, men det visar sig att det inte är alls en fråga om forskning utan om helt vanlig "service" för besökare. Resultatområden och organisationsscheman är i sig tomma och saknar *a priori* egna kunskaper och erfarenheter – utom möjligen i framställningen av nya scheman, direktiv och powerpoint-presentationer. Service och nätverkstjänster är inte lika med ett bibliotek och borde också kallas någonting annat. Funktioner för administration, ekonomi eller tekniska hjälpmedel – massscanning lika väl som ljuskopiering – borde underordnas bibliotekets huvuduppgift, "forskning och allvarliga studier", som förre överbibliotekarien Georg Schauman definierade den på 1910-talet. Allt var visserligen inte bättre förr. Alla institutioner har i sin historia mörka sidor, misslyckanden och felslagna beslut, och det är kanske just de som borde belysas bättre, inför framtiden. Och det finns ingen återvändo från digitaliseringens värld och inga skäl att inte utnyttja den, frågan är bara hur, på vems premisser.

Nationalbibliotekets egen historia innehåller avgörande icke-finsk-nationella inslag. Hela det

världsberömda Slaviska biblioteket, Nordenskiölds kartsamling eller det stora 1700-talsbiblioteket från Monrepos vid Viborg har ingenting med Finland att göra, enligt det Fennica-tänkande som sedan 1800-talets mitt har präglat mycket av vad som skrivits och gjorts inom biblioteket. Det sista skedet består av nationella, landsomfattande nätverk och konsortier, ett slags nya digitala Fennica-nät, med ett data- och informationsteknologiserat arbetsverk, Nationalbiblioteket i centrum. Till samma Fennica-andas barn hör det ständigt uppskjutna och lätt megalomant planerade Nationella digitala biblioteket i Finland – förberedelser pågår. Det är inte garanterat, att 1800-talets nationalinspirerade kultur, Fennica-tänkandet, överlever alltför länge till.

Därför behövs en förstärkning just för detta särskilda och unika bibliotek, universitetsbiblioteket, också för dess universella tradition som den internationella vetenskapliga biblioteksvärldens högkvarter i Finland. I Norge har man med sedvanlig tandagnisslan från det historiskt helt dominerande Universitetsbiblioteket i Oslo redan 1989 avskilt de landsomfattande funktionerna till ett nytt Nasjonalbibliotek, i Finland har man i motsvarande läge inte tagit detta steg. Det är inte för sent att väcka denna fråga igen en gång. Något bör hur som helst göras och alternativen för att garantera UB som ledande och levande humaniora-bibliotek för framtiden bör utredas ordentligt, också i offentligheten och inom universitetet. Ett anspråkslöst förslag: kunde inte Helsingfors universitetsbibliotek – utan mellanslag i namnet – återuppstå, för alla materiella samlingar, de immateriella funktionerna för hela landet avskiljas till en egen enhet och övriga "servicefunktioner" konkurrensutsättas? Ifall inte statens fastighetsföretag igen har slagit till med nya kap, så är både tomten och byggnaderna vid Unionsgatan uttryckligen universitetets egendom, och likaså måste ju samlingarna juridiskt sett anses tillhöra Helsingfors universitet, som stått som mottagare genom tiderna. Veterligen har de inte sålts eller donerats till något nationalbibliotek.

RAINER KNAPAS

Tankar kring vetenskapligt arbete och bibliotek

Om vetenskapligt arbete

Det är inte meningsfullt att tala om de vetenskapliga bibliotekens uppgift eller om syftet med deras verksamhet lösryckt ur deras kontext, det vill säga den forskning och undervisning den baserar sig på. För att verksamheten vid biblioteken skall kunna byggas upp på ett ”hållbart” sätt som en del av forskningsinstitutionernas kärnverksamhet, måste man ha en förståelse också för verksamhetsmiljön och de lagbundenheter som utgör grunden för forskning och undervisning.

I det här sammanhanget är min avsikt inte att på något uttömmande sätt beskriva eller förklara de olika vetenskapliga disciplinernas eller domänernas verksamhetsmiljöer eller fördjupa mig i den vetenskapliga forskningens problematik. Min avsikt är att lyfta fram några centrala faktorer som man i samband med biblioteks- och informationstjänster gärna kunde fästa uppmärksamhet vid, så att forskare och studerande på bästa möjliga sätt kan utföra sin egen uppgift: att använda existerande kunskap, information och data¹ för att skapa ny kunskap och därigenom på många olika sätt påverka samhället.

Publicering stadd i förändring

Det vetenskapliga publicerandet håller på att radikalt förändras. I praktiken produceras publikationerna i dag i digital form. En del av de publikationer som uppstår i denna digitala process kommer fortfarande – och sannolikt även i framtiden – att utkomma också i tryckt form. I de vetenskapliga pu-

blikationerna ingår redan i dag en hel del data som de publicerade forskningsresultaten baserar sig på, och mängden kommer att öka. Antalet publikationer och mängden data växer i en allt snabbare takt och blir allt svårare att kontrollera.

Publikationer kan redan i dag se mycket olika ut. I motsats till statiska dokument kunde de vara dynamiska och byggas upp av delar som ständigt kompletteras och uppdateras. Också vetenskapliga publikationer kunde från början göras strukturerade och berikas semantiskt. Metadata, information om innehållet, kan fogas till publikationerna redan i det skede de uppkommer.

Forskningsdata är dynamiska, mångfaldiga och varierar mycket inom olika forskningsområden. Att integrera eller länka data till det övriga informationssystemet (*information environment*)², som till exempel till publikationer, är en av den närmaste framtidens stora utmaningar inom många discipliner.

Inom vissa discipliner, såsom inom en del av biomedicinen, finns det redan rätt etablerade tillvägagångssätt för att göra detta. Men eftersom forskningsdata till stora delar fortfarande är mycket fragmentariska, mångfacetterade och dynamiska, krävs det ofta samarbete mellan flera olika aktörer i olika faser av forskningen och publicerandet för att integration och länkning med övrig information ska vara möjlig. En metod som föreslagits är så kallade nanopublikationer.³ En nanopublikation är den minsta möjliga identifierbara och publicerbara enheten information som kan attribueras till en upphovs-

¹ Niiniluoto, 1996

² A Roos, Kumpulainen, Järvelin & Hedlund, 2008

³ Groth, Gibson & Velterop, 2012

man (*the smallest unit of publishable information: an assertion about anything that can be uniquely identified and attributed to its author*⁴). Nanopublikationer gör det också möjligt att kombinera data från olika källor, att söka och hänvisa till dem, och ger dem således alla funktioner och egenskaper som man tillskriver traditionella publikationer.⁵

eScience

Tillvägagångssätten har förändrats särskilt inom naturvetenskaper, teknologi och medicin ("STM", *science, technology, medicine*) på grund av datans och dokumentens digitala form, samt den allt större öppenheten och utvecklingen inom informationsteknologin. I litteraturen talar man till och med om ett skifte i det vetenskapliga paradigmet. Man har allt mer flyttat forskningen från laboratorier (*in vitro*) till virtuella miljöer (*in silico*). Det handlar om en övergång till e-forskning, "eScience". Man kan tala om en djupgående förändring i forskning och vetenskap, då data och publikationer finns öppet tillgängliga på nätet där man kan söka i dem, hämta dem, utvinna information ur dem med tekniska hjälpmedel och förädla dem digitalt. Denna förändring berör hela forskningsprocessen, ända från idékläckning och uppställande av hypoteser till presentationen av resultat.⁶

Förändringen och de vetenskapliga bibliotekens verksamhet

De vetenskapliga bibliotekens huvudsakliga uppgift är att erbjuda tillgång till information. Som ovan framkom är förändringarna i informationsmiljöerna sådana, att de traditionella bibliotekssystemen har rätt svårt att hantera denna uppgift. Med deras traditionella verktyg och processer administreras bara en liten del av all denna information. Inom STM-disciplinerna har kanske inte bibliotekssystemen tidigare heller haft en så stor betydelse för forskarnas

informationssökning. Numera har övriga söktjänster, såsom Google och Google Scholar, gjort dem ännu mindre relevanta. Om man ser till bibliotekets processer är det allt tydligare att produktionen av traditionell metadata för publikationer centraliseras till internationella tjänster på webben. Man kommer knappast längre i framtiden att vid finländska vetenskapliga bibliotek sitta och mekaniskt beskriva publikationer och producera bibliografisk metadata manuellt. Samhället har sannolikt inte råd att lägga resurser på sådana bibliotekssystem man upprätthållit i en del av de vetenskapliga biblioteken redan under ett par decennier.

Biblioteken har ändå också i framtiden en viktig roll i att beskriva information och effektivt förse den med metadata av hög kvalitet. Detta kunde i praktiken innebära att professionella informatiker och informationsspecialister aktivt skulle delta i utvecklingen och upprätthållandet av ontologier för olika forskningsområden. Ontologier är begreppsmodeller som används då man strukturerar information. En annan viktig helhet utgörs av uppdraget att utveckla olika typer av sökfunktioner och -tjänster i samarbete med it-expert.

I framtiden blir det allt svårare att kunna kontrollera den existerande informationen för att kunna utnyttja den existerande kunskapen. Vid de vetenskapliga biblioteken har man utvecklat mångsidiga tjänster för forskningen, såsom informationssökning och -anskaffning, publicerande, stöd för förvaltning av forskningsdata och tjänster som berör bibliometri. Till exempel vid Terkko, kampusbiblioteket i Mejlans, försöker man integrera sina tjänster i olika skeden av forskningsprocessen.⁷ Man anser det vara nödvändigt att samarbeta med kunden och utveckla verksamheten utgående från kundens arbetsprocess för att kunna åstadkomma tjänster som fungerar och faktiskt används. Det samma gäller också de elektroniska tjänsterna. Känns de nyttiga och lätta att använda inverkar detta i avgörande grad på hur värdefulla de upplevs vara och hur aktivt man i framtiden använder sig av dem. Tanken att alla forskare, oberoende av forskningsdisciplin, erfaren-

4 Se <http://nanopub.org>

5 Friend, Guedon & Van de Sompel, 2011; Groth et al., 2012; Shotton, 2009; Van de Sompel, 2011

6 Se till exempel Hey, Tansley & Tolle, 2009 och Mons et al., 2011

7 Jämför till exempel Dewey, 2005; Tennant, Cataldo, Sherwill-Navarro & Jesano, 2006

heter eller livssituation skulle samlas i ett särskilt fysiskt rum avskilda från sin egen arbetsmiljö för att ta del av information, är föråldrad. Dagens bibliotekarie söker sig i stället till forskningsteamet och de enskilda forskarna och arbetar tillsammans med it-experter och andra sakkunniga personer i olika sammanhang.

Jag tycker det vore bra att minnas, att informationssökning och -anskaffning utgör endast en liten del av de verktyg som behövs för det egentliga arbetet, nämligen att tillägna sig och skapa ny kunskap.⁸ Oftast utgör de en liten detalj, eller ett nödvändigt ont, som man vill få snabbt och mödolöst undanstökat hellre än trögt och fullständigt heltäckande. Kunde man någon gång på ett bibliotek tänka sig att ett okej resultat är gott nog?

Vad är det alltså som förändras i det vetenskapliga biblioteket? Det är många saker som beror på flera samtidiga orsaker. En grundläggande förändring står vi redan inför: den pompösa institutionen med ett egenvärde håller på att försvinna och det är knappast någon som kommer att sakna en separat institution som är åtskild från den övriga verksamheten. Längre leve den öppna och dynamiska informationen och kunskapen!

ANNIKKI ROOS

ÖVERSÄTTNING: JESSICA PARLAND-VON ESSEN

Litteratur:

- Dewey, B. I. (2005). "The Embedded Librarian". *Resource Sharing & Information Networks*, 17(1-2), 5–17.
- Friend, F., Guedon, J.-C., & Van de Sompel, H. (2011). "Beyond sharing and re-using: toward global data networking." Retrieved from http://www.grdi2020.eu/pdf/Toward_Global_Data_Networking.pdf
- Groth, P., Gibson, A., & Velterop, J. (2010). "The anatomy of a nanopublication". *Information Services and Use*, 30(1), 51–56. doi:10.3233/ISU-2010-0613
- Hey, T., Tansley, S., & Tolle, K. (Eds.). (2009). *The fourth paradigm: data-intensive scientific discovery* (ver 1.1.). Redmond: Microsoft Research.
- Mons, B., van Haagen, H., Chichester, C., den Dunnen, J. T., van Ommen, G., van Mulligen, E., Singh, B., et al. (2011). "The value of data". *Nature genetics*, 43(4), 281–283.
- Niiniluoto, I. (1996). "Informaatio, tieto ja yhteiskunta: filosofinen käsitteanalyysi". Retrieved from https://www.tay.fi/laitokset/tiedotus/opiskelu/P1_lukemisto/Niiniluoto2.pdf
- Roos, A., Kumpulainen, S., Järvelin, K., & Hedlund, T. (2008). "The information environment of researchers in molecular medicine". *Information Research*, 13(3), 7. Retrieved from <http://informationr.net/ir/13-3/paper353.html>
- Roos, Annikki. (2012). "Activity theory as a theoretical framework in the study of the information practices in molecular medicine". *Information research*. In press.
- Shotton, D. (2009). "Semantic publishing: the coming revolution in scientific journal publishing". *Learned publishing*, 22, 85–94. <http://dx.doi.org/10.1087/2009202>
- Tennant, M. R., Cataldo, T. T., Sherwill-Navarro, P., & Jesano, R. (2006). "Evaluation of a liaison librarian program: client and liaison perspectives". *Journal of the Medical Library Association*, 94(4), 402.
- Van de Sompel, H. (2011). "Towards a Machine-Actionable Scholarly Communication System". Retrieved September 18, 2012, from <http://www.slideshare.net/hvdsomp/towards-a-machineactionable-scholarly-communication-system?ref=http://public.lanl.gov/herbertv/presentations/>

8 A Roos, 2012

Om hur kunskapen reducerades till information

I dessa tider då de ständiga ropen efter innovationer och kreativitet skallar i en akademisk värld, som samtidigt präglas av en förlamande fokusering på administration, mätande och styrning, är Rainer Knapas bok *Kunskapens rike. Helsingfors universitetsbibliotek 1640–2010* en fläkt av sunt förnuft, av riktig bildning, kunskap och visdom. Den lärdomshistoria och klassiska humanism som finns samlad i det gamla Helsingfors universitetsbiblioteks samlingar, nuvarande Nationalbiblioteket, är grunden och förutsättningen för all bildning som finns i vårt land. Utan språk, historia och filosofi finns varken statsvetenskaper (inklusive ekonomi) eller naturvetenskaper. Knapas berättar historien om denna skapelse och människorna bakom den. Han visar också hur man under flera sekler arbetat med att samla in och forma Finlands litteratur och historia, och på så sätt bidragit till att skapa hela idén om Finland. I detta arbete var förstas Henrik Gabriel Porthan och Fredrik Wilhelm Pipping nyckelpersoner.

I verket ingår grundliga genomgångar av de personer som längre eller kortare tider varit verksamma vid biblioteket. Galleriet är imponerande, inte minst eftersom kopplingen till universitetets forskningsverksamhet traditionellt var så nära. Det fanns knappast väldigt många akademiskt bildade eller annars betydande personer i vår landsända före senare delen av 1900-talet som inte haft en relation till Kungliga Akademien i Åbo eller senare Helsingfors universitet och dess bibliotek. Knapas går särskilt noggrant igenom början av 1900-talet, och pekar på de täta nätverk som de bildade helsingforsarna utgjorde och vilken viktig nod Universitetsbiblioteket var i systemet.

Den i tiden låga administrativa och pedagogiska tröskeln mellan universitetet och dess bibliotek har sedermera vuxit sig betydligt högre. Detta har delvis sin grund i att bibliotekarier, alltså informationsspecialister, i dag främst utbildas i Tammerfors och Åbo, långt från den gamla Alma Mater och hennes samlingar. Förr utbildades bibliotekarierna vid Universitetsbiblioteket, i arbetet, en metod som gärna kunde återinföras åtminstone som en del av utbildningen.

Kravet på att producera informationsförvaltnings-tjänster för hela landet växte kraftigt i slutet av 1900-ta-

let. Man måste koordinera och rationalisera verksamheterna då mängden universitet och högskolor sköt i höjden. Utvecklingen av tekniken tvingade fram kopplingen till informationsvetenskapen och -tekniken. Databaser är goda hjälpmedel för att hantera samlingar och tjänster. Men samtidigt som den ärevördiga gamla institutionen bytte namn 2006 och fick en direktion som främst fokuserar på nätverkstjänster för landets bibliotek, har man inte i längden lyckats vårda sina relationer till universiteten. Man har inte lyckats svara på de behov av koordination som funnits inom vetenskapliga publikationsarkiv, man har inte lyckats inleda nära och integrerade samarbeten med undervisningen och forskningen vid universitetet. Fältet har varit för motsträvt och splittrat och styrning och vilja till samordning har saknats. Bok-, biblioteks- och lärdomshistoria har ofta hamnat i bakgrunden; ibland känns det som att deras existens i marginalen endast funnits för att producera goda marknadsföringsmaterial mot finansiärer och beslutsfattare.

Forskningsverksamheten finansieras i huvudsak av externa parter. Den pedagogiska verksamheten har fokuserat på informationssökning: hur man söker i kataloger och använder digitala resurser. Knapas visar på ett hjärtskärande sätt hur bildningsmiljön uttunnats till förmån för den moderna tidens krav på informationssystem och -kompetenser. Samtidigt som man på detta sätt raderat själva substanskunskandet som kungstänke, förundrar man sig över hur man ska kunna skapa de kreativa dynamiska miljöer man enligt sina vackert klingande strategiska visioner efterlyser på nationell nivå. Den logiska inkonsekvensen som slår emot en är inte sällan häpnadsväckande, då man försöker begripa sig på hur man resonerar inom forskningspolitiken i vårt land. Blindheten för bildning, traditionell akademisk frihet och humaniora som omätbara, men helt avgörande grundelement vid skapandet av ny kunskap, har varit av en grotesk magnitud då man fattat beslut om resurser och styrmetoder. Sällan har ordet 'innehållsproducent' klingat mer ironiskt än då det knackats fram ur Knapas tangentbord.

Eftersom verket är Nationalbibliotekets officiella historia, vilket formatet om inget annat visar, står inget av kritiken i det ovannämnda öppet utskrivet, utan är något som jag själv, som historiker och bibliotekarie, läser in i Knapas text. Andra recensenter har inte tolkat

honom på samma sätt. Är det bara jag som noterar den möjligen subtila förskjutningen i språket och de stilistiska medlen mot slutet av boken? Egentligen är det förstås irrelevant vad Knapas tycker och tänker med tanke på att det ska handla om en faktabok. Däremot önskar man att den ger människor en orsak att reflektera och kunskap att argumentera för den traditionella bildningen. Man kan omöjligt skapa nytt utan det gamla. Man skapar lätt bara dumheter och tomheter. Forskning tar tid, i synnerhet humanistisk forskning kan ibland vara extremt långsam och krävande, på grund av de stora och ostrukturerade mängder information man måste skapa sig kunskap om och bearbeta. Samtidigt kan bristande förståelse för det förgångna, för kulturer eller språk göra att samhället begår fruktansvärda politiska missar som leder till ekonomiska problem eller mänskligt lidande. Pengar kan man förlora, bildningen är däremot en investering som inte kan raderas, annat än genom att låta bli att se till att nya generationer får tillgång till den. Eller utsätts för den.

Knapas skriver om hur biblioteket förvandlats från att ha varit en katedral för lärdom och studier till en viktig del av den nationella borgerliga offentligheten. I dag håller biblioteken på att förlora den rollen, och vilken den nya blir är ännu lika oklar som förläggarnas framtida funktioner. Före och under upplysningen var universitetets bibliotek en plats för kollektioner, ett ställe där man samlade alla slags kunskap: böcker, porträtt, statyer, manuskript, numismatiska samlingar etc. Under 1800-talet blev museer och arkiv något separat, och Universitetsbiblioteket helgades åt böckerna. Knapas fäster uppmärksamhet vid hur böckernas uppställning under olika tider avspeglar olika generationer av bibliotekarier och världsåskådningar. Ingående presentationer av olika samlingar, i synnerhet det berömda men av nationalistiska skäl kanske ibland i hemlandet nedtonade slaviska biblioteket är av stort värde. De skatter som via Ryssland hamnat i Helsingfors är rätt okända för allmänheten, liksom deras kulturella betydelse. Utgående från den omfattande forskning i boksamlingarna som gjorts av i synnerhet Sirkka Havu, presenterar Knapas dessa och andra fina samlingar.

Recensenten Pekka Tarkka tolkade i *Helsingin Sanomat* författarens åsikt som att han kan se de båda kul-

turerna, den gamla och nya, leva tillsammans sida vid sida i det nya Nationalbiblioteket. Man kunde ändå tolka grundandet av det nya Helsingfors Universitetsbibliotek för studenternas och forskningens nödort som en slutgiltigt bekräftelse på att Nationalbiblioteket inte klarade av att betjäna forskningens och undervisningens behov vid universitetet. Dessutom ökade ytterligare oredan i frågan om vilka de egentliga långsiktiga uppdragen för de olika minnesorganisationerna i vårt land är och deras förhållande till det akademiska. Knapas skriver om konsekvenserna av det förödande resultatstyrningssystemet som införts sedan 1990-talet inom den offentliga sektorn i Finland:

Från att ha varit universitetets stolthet blev biblioteket plötsligt en ekonomisk börda, en institution som dessutom inte producerade några examina. Antalet examina togs vid denna tid allmänt i bruk som mätbar finansieringsgrund inom universitetsväsendet [...] (s. 375).

Knapas lyfter fram de nya styrningsmodellerna som huvudorsak till problemen. Själv har jag reflekterat över den bristande förmågan att utveckla moderna informationstjänster, utbildning och forskning i nära samarbete med universitetets kärnfunktioner. Man har inte utnyttjat de samarbetsmöjligheter på alla nivåer som kunde skapas med hela universitetet i den mån det kunde ha gjorts. De framväxande kraven på exempelvis hantering av forskningsdata har möjligen inte upplevts höra till Nationalbibliotekets domäner, eller också har det inte på statligt håll funnits förståelse för dessa behov. Dylika administrativa gränsdragningar i kombination med resultatstyrningen är det som, enligt min åsikt, orsakat den verkligen förargliga situationen. Nationalbiblioteket, blir det ett museum och en producent av digitala tjänster? Vari består då det akademiska? Kan man verkligen producera sådana tjänster som forskarna behöver ur sina samlingar om forskarna inte är delaktiga i arbetet? Det historiska tidningsbiblioteket torde vara det mest lyckade exemplet på en lyckad insats för humaniora, men räcker det?

Kunskapens rike är en vacker och mycket välskriven bok. Det är en njutning att läsa den samtidigt analytiska och konkreta beskrivningen av olika aspekter på biblioteket, om samlingarna och deras tillväxt och uppställning, om lånen och arbetet vid biblioteket, om

Varken alarmist eller hajpare

När filmtekniken uppfanns trodde en del, inklusive Hagar Olsson i *Nya Argus* 1920, att teatern skulle försvinna. När TV:n kom trodde många att biograferna skulle försvinna. När Nätet kom trodde många att TV skulle försvinna – och så vidare. Idag, när digitaliseringen radikalt förändrar den potentiella tillgången på skriven text, tror somliga att pappersböckerna snart försvinner, och med dem förstås biblioteken i den form vi känner dem. Varför gå till ett särskilt hus och låna fysiska böcker, när all text i världen potentiellt kan tas ner till din padda?

Rasmus Fleischers två essäer *Boken* och *Biblioteket* skiljer sig på två sätt från det mesta som annars skrivs om digitaliseringens utmaningar. Dels kan Fleischer bokens historia på djupet, inklusive de nyaste trenderna. Dels (och just därför) ramlar han inte i

nationalismen versus internationalismen och om de många intressanta personer som verkat och påverkat i miljön under seklernas gång. Bokvänner förstår förstås att uppskatta den fina utgåvan, men verket borde absolut ges ut i en ”folkupplaga”, som pocket och e-bok. I själva verket kunde man mycket väl utforska den digitala utgivningens möjligheter med det rika och mångdimensionella material som finns i boken. I en elektronisk upplaga kunde man kanske läsa boken mer tematiskt eller kronologiskt och lägga in biografierna som länkar i ett integrerat personregister? Många av de irriterande faktarutorna innehåller fantastiskt spännande och intressant information, som av någon outgrundlig orsak (för att det ska vara en *coffee table book*?) är lyfta ur narrationen. Detta kunde utnyttjas som en fördel i en digital utgåva. Man borde idag inte se det digitala som en fiende, även om det för med sig mycket stora utmaningar inom både bibliotek och förlag, utan som en ny domän, som måste erövrats på dess egna villkor.

JESSICA PARLAND-VON ESSEN

Rainer Knapas: *Kunskapens rike. Helsingfors universitetsbibliotek 1640-2010*. SLS, 2012, 461 s.

något av de två diken som alltid hotar den mera vingligt förankrade: 1) alarmismen, 2) över-hypen.

Alarmisten-kulturpessimisten tror att den tekniska utvecklingen innebär all traditionell bildnings snara undergång. Hajparen tror samma sak, men gläder sig över denna nya ’frihet’ från gammal irriterande högkultur.

Om den svartsynta alarmisten gräver ner sig i ofruktbart spenglergnäll, så tror den blåögda hajparen att de nya kraftfulla verktygen automatiskt löser alla konflikter: erfarenhet och reflexion är bara omodernt trams. På kort sikt är hajparen farligare, eftersom hon/han tenderar att lägga sig platt för makten och marknaden, sälja ut viktiga, hittills inte genomkommersiella allmänningar – till exempel biblioteken.

Gemensamt för bägge attityderna är också att de underskattar den ’gamla’, tryckta bokens attraktionskraft. Bibliotek med böcker på fysiska hyllor kommer att finnas också i den så kallade framtiden, försäkrar Fleischer. Vad saken gäller är snarare hur medborgarsamhället ska bygga vidare på de enorma möjligheter som digitaliseringen ger. Hur ska biblioteken t.ex. handskas med e-böcker, om de nu vill vara nåt mera än passiva mjölkkor och planlösa distributionskanaler för vad förlagen råkar tro att kan sälja just nu? Varför t.ex. katalogisera och betala licens till ett förlag för Strindbergs *Röda rummet* som e-bok, när exakt samma text sen länge finns tillgänglig gratis på Projekt Runeberg? Och hur sätta gränser för bokproducerande robotar som, om biblioteket nappar på någon av en miljon fiktiva katalogtitlar, i ett nafs paketerar artiklar från t.ex. Wikipedia som ’bok’?

Kanske Fleischer i polemiskt syfte talar för essentiellt om Biblioteket. Men det kan vara ett legalt sätt att upptäcka hjulet på nytt. Biblioteket är nåt mer än ett boklager, varuhus eller ungdomsgård: det är urval, personal, kunskap och inte minst en *agora* – ett gemensamt rum och plattform, också för konflikter.

Många av Fleischers tankegångar liknar dem om ’bibliotekskraft’ som Mikael Böök under de senare åren fört fram i bl.a. denna tidskrift. Det är ingen dålig rekommendation.

TRYGVE SÖDERLING

Rasmus Fleischer: *Boken och Biblioteket*. Bägge Ink bokförlag, 2011, 113 + 70 s.

Privatiseringar sätts under lupp

”Köptjänsterna ökar kraftigt inom äldreomsorgen”.

Jag läser rubriken i *Österbottens Tidning* samma dag som *Dagens Arena* i Sverige publicerar en nyhet med rubriken ”Stopp för privata aktörer sparade hundratals miljoner”. Artikeln på *Dagens Arena* handlar om att man nu kan skönja ett trendbrott i produktionen av allmännyttiga tjänster. Den starkt idelogiskt präglade nyliberalism som Ronald Reagan och Margaret Thatcher gav politiskt ansikte i början av åttiotalet möts i dag med allt större skepsis. De stora inbesparingar som man hoppades få genom att lägga ut kommunala uppgifter på privata aktörer tycks det inte ha blivit så mycket av.

Nyheten på *Dagens Arena* refererar en rapport från EPSU, den europeiska fackliga samarbetsorganisationen, gjord av en internationell forskningsenhet för offentlig service vid universitetet i Greenwich. Med exempel från en rad europeiska länder visar man i rapporten att man på många håll nu tröttnat på att vänta på att privatiseringarna skall ge fördelar och börjat återkommunalisera centrala verksamheter. Bland annat nämns att 80 av 140 brittiska kommuner tagit tillbaka ansvaret för sådant som fastighetsförvaltning, återvinning, gaturenhållning och sophämtning. I Tyskland pekar man på att över 100 kontrakt inom energisektorn sagts upp och verksamheten återgått i offentlig regi. I Paris har man sparat enorma summor på att återföra vattenförsörjningen i kommunal regi.

Mest handlar den här rapporten om tekniska verksamheter men enheten vid universitet i Greenwich har också publicerat rapporter kring andra sektorer. Så sent som i april i år granskade man privatiseringarna inom den brittiska vårdsektorn. Bland annat konstaterades då att det inte gått att finna några bevis för att de skulle ha lett till bättre vård. Bland intressanta enskildheter pekar man på att en privatisering av städservicen tycks ha en klart negativ inverkan på vården av patienterna.

Någon kan invända att *Dagens Arena* och det europeiska servicefacket inte är några neutrala fora, men svårare är att avfärda forskningsrapporterna. Och det går att hitta liknande resultat även på annat håll. I en

Vilken fyllning skulle Martti Ahtisaari ta i sin falafel?

Med den senaste konflikten i Gaza växte hatet och misstron mellan israeler och palestinier ytterligare, med ränta på ränta. Samtidigt befäste den min förvissning om två punkter.

För det första: att spela tid är ett katastrofprojekt i denna så kallade heliga vinkel av världen. Israel spelar tid genom att bita sig allt djupare fast i de palestinska områdena. Denna projekteringspjäs spelas i dag på Västbanken i en takt av 15.000 nya bosättare per år.

Enligt en ofta framförd åsikt ska tiden i det långa loppet vara på palestiniernas sida. Den i min mening ohållbara tankegången att ”en dag slår hämndens timma för sionisterna” bygger till stor del på palestiniernas större ”effektivitet” i den demografiska tvekampan, det så kallade kriget mellan livmödrarna.

För det andra: de internationella aktörer som har inflytande på Israel och palestinierna borde kraftigt effektivisera sin diplomati i området. De officiella fredsarkitekterna har ingen täckning för sitt prat. Ett levande, eller snarare tynande bevis är den sedan 20 år pågående fredsprocessen.

Det är beklämmande att etnisk renhet är åtminstone halva segern i Israel och Palestina. Säg mig en annan regional konflikt där siffrorna spelar lika stor roll. Visst, i Mellanöstern är det första man frågar efter av en främling din religion. Alltså ger jag upp och dukar bordet enligt landets sed, enligt Palestina-frågans strategiska mått.

rapport från Studieförbundet näringsliv och samhälle i Sverige skriver man: ”Utifrån befintlig forskning går det inte att hitta belägg för att reformeringen (läs privatiseringen) av offentlig sektor medfört de stora kvalitets- och effektivitetsvinster som man hoppats på.”

Att privatisera offentlig service – något som Näringslivets delegation EVA hos oss nyligen efterlyste mera av – kostar ofta mer än det smakar.

JAN KRONHOLM

Kolumn i *Österbottens Tidning* 4.9.2012

Landområdet mellan Medelhavet och Jordanfloden, 26.500 kvadratkilometer, indelas i den internationellt erkända staten Israel och de av Israel 1967 ockuperade områdena (Västbanken av Jordanfloden, Gaza-remsan). Israel utgör c. 78% av hela arealen, resten är ockuperat. Enligt en på senare tid allt allmänna praxis kallar jag summan av dessa helheter för Stor-Israel.

Fifty-fifty låter som en lovande fredsplan: av 12 miljoner invånare i Stor-Israel är hälften judar, hälften palestinska araber. Innanför Israels erkända gränser lever åtta miljoner, av vilka $\frac{3}{4}$, alltså sex miljoner, är judar. Största delen av den återstående fjärdedelen (över 1,6 miljoner) är palestinska araber.

På de ockuperade områdena lever 4,3 miljoner palestinier: 2,6 miljoner på Västbanken och 1,7 på Gaza-remsan. Se upp nu: vid sidan av detta har Israel efter 1967 koloniserat Västbanken och östra Jerusalem med ialles minst 550.000 judar. Dessa, som lever utanför Israels gränser, betraktas i folkräkningen som israeliska invånare.

Låt oss besöka restaurang Orient Etnopolis och iaktta hur hovmästaren placerar två herrar vid det berömda bordet IP.

1. Samma platser (på glid mot apartheid)

Herr Isra och Pale har redan länge tvistat om vem som först beställde bordet. Bägge försäkrar åt hovmästaren att det är frågan om deras egen familjs urgamla stambord. Med den starkes rätt har herr I erövrat bordets enda stol och knuffat in P under bordet. När blickarna från grannborden blir besvärande lovar herr I låta herr P äta på bordskanten på två villkor: 1. Herr I lägger upp maten och 2. Herr P ska äta stående.

När herr P inte går med på detta, knuffar herr I honom tillbaka under bordet med tallrik och allt. Herr P klöser, river och biter allt han kan i herr P:s ben. Då och då ger herr I måltidsstöraren en ordentlig hästspark. Den allt mera förbittrade herr P hotar att dra ner herr I under bordet innan stängningsdags.

2. Egna bord (två stater)

Från de övriga borden kommer klagomål till hovmästaren. Allas kväll är förstörd om man inte får ordning på IP-bordet. Hovmästaren lovar dela upp bordet. I

ska fortfarande få ordna sina tallrikar som han vill på största delen av bordet (78 procent). Resten av bordet ska återbördas till herr P: hans eget lilla bord. Applåder från grannborden när I och P skakar hand som tecken på försoning. Måltiden kan börja.

Snart är allt ändå som förut. Ingen uppdelning syns till. I travar frenetiskt kärl och bestick på just det bordshörn som anvisats P. Snart har han lagt beslag på över hälften av också denna del av bordsytan.

Herr P tror inte längre på att I är redo att lämna tillbaka hans bordshörn. I å sin sida hävdar att P inte skulle nöja sig med det utan bara skulle försöka lägga beslag på hela bordet för egen del. Misstron växer. Inget verkar förändras.

3. En ny bordsordning

Vid hörnbordet föreslås en nyordning av IP-bordet. En snabb beräkning visar nämligen att I och P har lika många tallrikar. På hovmästarens befallning sätts herrarna på var sin stol. Avsikten är att låta dem fylla bordet, en tallrik åt gången. P antar förslaget mot att de övriga restauranggästerna övervakar en jämbördig dukning. I detta skede meddelar herr I att han trots allt går med på en delning av bordet.

Det är ett klokt beslut. Även om förverkligandet av modell 2 (två stater) tills vidare står stadigt på grund, är den ändå den – minst realistiska modellen. Modell tre (en stat, två folk) har nämligen bara marginellt stöd inom den judiska befolkningen i Israel. Den kunde bli möjlig först som förlängning av modell 2.

Fredsmäklandet är mycket akut. Titta på kartan! Att trolla fram en enhetlig och livskraftig palestinsk stat mellan bosättningarnas arkipelag blir svårare för varje dag. De israeler som anser att det redan är för sent, borde fråga sig vilket alternativet är. Jag är starkt av åsikten att det är modell 1, med stark odör av apartheid, som man desperat försöker maskera som en tredje modell.

Är du redo att godkänna Gaza, eller ett Bantustan mellan murarna på Västbanken, som palestinsk stat? Om inte, så tänkte jag föreslå att vi tillsammans donerar åt Martti Ahtisaari en enkel biljett till Jerusalem.

27.11.2012

MIKKO ZENGER

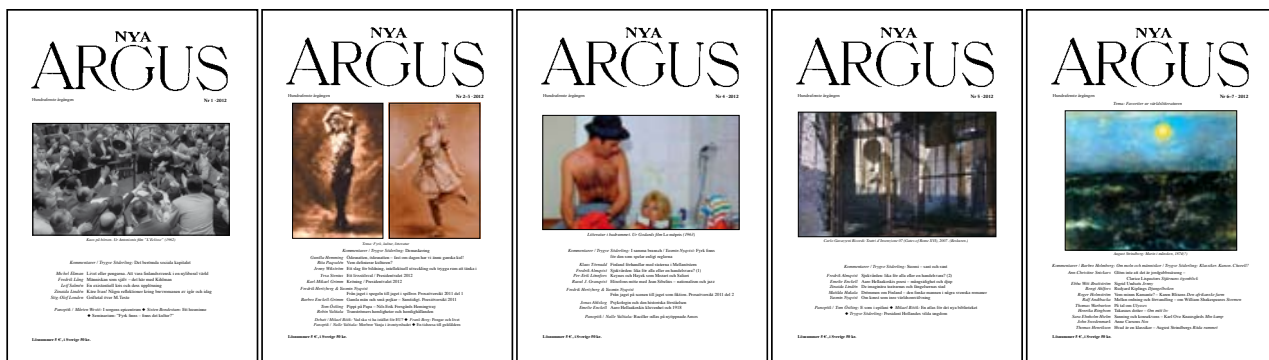
ÖVERSÄTTNING TRYGVE SÖDERLING

Nya Argus 2012 – hundrafemte årgången:

artikelregister

1) Artiklar och recensioner, enligt skribent

- Ahlfors, Bengt*: Rudyard Kiplings *Djungelboken* (6–7)
Ahlskog, Jonas: Psykologin och den historiska förståelsen – Juha Siltalas *Sisällissodan psykohistoria* (4)
Almqvist, Fredrik: Sjukvården: lika för alla eller en handelsvara? 1–2 (4, 5)
Andtbacka, Ralf: Mellan ordning och förvandling – om William Shakespeares *Stormen* (6–7)
Augustsson, John: E-böcker och bibliotek i Sverige (12)
Backström, Carita: *Kärlekens väv* – en politisk saga (10–11)
Bondestam, Sixten: Ett husminne (*Panoptik*, 1)
Borg, Frank: Pengar och livet (*Debatt*, 2–3)
Böök, Mikael: En atlas för det nya biblioteket (*Panoptik*, 5)
– Några allmänna reflektioner om biblioteket (12)
– Vad ska vi ha istället för EU? (*Debatt*, 2–3)
Drake, Sunniva: Biblioteket i dagens värld: exemplet Entresse (12)
Ehnholm Hielm, Sara: Sanning och konsekvens – Karl Ove Knausgårds *Min kamp* (6–7)
Ekman, Michel: Livet eller pengarna. Att vara finlands-svensk i en nyliberal värld (1)
Enckell-Grimm, Barbro: Gamla män och små pojkar – Samtidigt. Poesi anno 2011 (2–3)
Enckell, Emelie: Aaro Hellaakoskis kluvenhet och 1918 (4)
– Aaro Hellaakoskis poesi – mångsidighet och djup (5)
Ericson, Anders: Noreg: Nasjonalbibliotekets digitalisering möter ikkje e-bokbehovet (12)
Fellman, Susanna: Eurokrisen i den svenska och finska *Debatten* (*Kommentarer*, 9)
Fredriksson, Antony: Är filosofin cynisk? Problemet med blicken utifrån (10–11)
Granqvist, Raoul J.: Elisofons möte med Jean Sibelius – nationalism och jazz (4)
– Kanonen i Öja (*Panoptik*, 10–11)
Grimm, Karl-Mikael: Kröning (Presidentvalet 2012, 2–3)
Hakala, Matilda: Drömmen om Finland – den finske mannen i några svenska romaner (5)
Hallstensson, Erik: Enkel biljett? Från Sverige till Finland med kärlek, längtan och vemod (*Panoptik*, 9)
Hemming, Gunilla: Ödesnatten, ödesnatten – fast om dagen har vi ännu ganska kul! (2–3)
Henrikson, Thomas: Hvad är en klassiker – August Strindbergs *Röda rummet* (6–7)
Hertzberg, Fredrik & Nyqvist, Yasmin: Från jaget i spegeln till jaget i spillror. Ofusionerad prosa 2011 – del 1 (2–3)
– Från jaget på scenen till jaget som fiktion. Ofusionerad prosa 2011 – del 2 (4)
Hertzberg, Lars: ”Du förstår inte” – samtal om förståelse i en novell av Solveig von Schoultz (8)
Holmberg, Barbro: Om moln och människor (*Kommentarer*, 6–7)
Holmström, Roger: Vem minns Kamante? – Karen Blixens *Den afrikanske farm* (6–7)
Jokitalo, Päivi: E-böcker och bibliotek: vad finns för låntagarna? (12)
Knapas, Rainer: Ur bibliotekets nyare historia (12)
Kronholm, Jan: Privatiseringar sätts under lupp (*Debatt*, 12)
Lindén, Zinaida: De imaginära teatrarnas och fängelsernas stad (5)
– Käre Ivan! Några reflektioner kring brevromanen av igår och idag (1)
Lindroth, Bengt: Norden som EU:s nödutgång (9)
Londen, Stig-Olof: Griftetal över M. Teste (1)
Lång, Fredrik: Människan som själv – det här med Kihlman (1)
Lönnfors, Per-Erik: Keynes och Hayek som Mozart och Salieri (4)
– Penningars förbannelse och krediters välsignelse – Graeber versus Wahlroos (8)
Lönnqvist, Barbara: Grekisk mosaik – resebrev från Korfu (10–11)
Nygård, Stefan: Det moderna genombrottets Norden (9)
Nyqvist, Yasmin & Hertzberg, Fredrik: Från jaget i spegeln till jaget i spillror. Ofusionerad prosa 2011 – del 1 (2–3)
– Från jaget på scenen till jaget som fiktion. Ofusionerad prosa 2011 – del 2 (4)
Nyqvist, Yasmin: Fyrk finns för den som spelar enligt reglerna (*Kommentarer*, 4)
– Om konst som inre världsomvälvning (5)
Odrischinsky, Eva: Perspektiv på perspektiv – Mikael Enckells essäsamling *Perspektiv från andra sidan* (8)
Paakinen, Ilse: Aska och tårgas – reseanteckningar från ett ockuperat Tibet (8)
Paqvalén, Rita: Vem definierar kulturen? (2–3)
Parland-von Essen, Jessica: Om hur kunskapen reducerades till information (*Panoptik*, 12)
– Är bibliotekarier informationsspecialister? (*Kommentarer*, 12)
Pauli, Calle: Skeppsbrott (*Panoptik*, 10–11)

1 / 2012

2-3 / 2012 – Tema: Fyrk,
kultur, litteratur

4 / 2012

5 / 2012

6-7 / 2012 – Favoriter
ur världslitteraturen

Reuter, Cita: Bolsjevikerna kommer! Krigsminnen från
Kymmene bruk (*Panoptik*, 8)

Ringbom, Henrika: Takasues dotter – *Om mitt liv* (6-7)

Roos, Annikki: Tankar kring vetenskapligt arbete och biblio-
tek (12)

Rotkirch, Kristina: Åskmoln över Kreml. Dystopier i ny
russk litteratur (8)

Sahlström, Fritjof: Svensk skolDebatt om symptom istället
för orsaker (9)

Salmén, Leif: En existentiell kris och dess upplösning (1)

Salminen, Johannes: Nästa år i Jerusalem (8)

Sandqvist, Tom: Funtus – den svarta fågeln (10-11)

Snickars, Ann-Christine: Glöm inte att det är jordgubbssä-
song – Clarice Lispectors *Stjärnans ögonblick* (6-7)

Sonck, Fredrik: Åland, svenskan och Sverige – några note-
ringar om ett gränsland (9)

Stenius, Yrsa: Ett livsstilsval (Presidentvalet 2012, 2-3)

Stenmark, Erik: Den förvandlade målstenen (10-11)

Stenwall-Albjerg, Åsa: Eldsjälar, platser, samtal. En resa ge-
nom nordisk prosa (9)

Sundgren, Christian: Utan konst inget Norden – konstnärs-
kolonier i Frankrike på 1880-talet (9)

Swedenmark, John: Anne Carsons *Nox* (6-7)

Swedenmark, John: Högtryck (*Panoptik*, 9)

Söderling, Trygve: Demaskering (*Kommentarer*, 2-3)
– Den offentliga sektorns glamour (*Kommentarer*,
10-11)

– Det berömda sociala kapitalet (*Kommentarer*, 1)

– I samma bransch (*Kommentarer*, 4)

– Klassiker. Kanon. Chorell? (*Kommentarer*)

– President Hollandes vilda ungdom (*Panoptik*, 5)

– Suomi – sant och sunt (*Kommentarer*, 5)

– Syrisk höst (*Kommentarer*, 8)

– Syskonländer vid vatten (*Kommentarer*, 9)

– Varken alarmist eller hajpare (*Panoptik*, 12)

Tana, Jonas: Bibliotekarien – den felande länken mellan in-
formation och användare? (12)

Traven, B.: Bankkrasch (1929) (*Ur arkiven*, 8)

Törnudd, Klaus: Finland förhandlar med staterna i Mellan-
östern (4)

Valtiala, Nalle: Baciller odlas på nyöppnade Amos (*Panop-
tik*, 4)

– En midsommarnattsdröm med rullstol och gevär

(*Panoptik*, 10-11)

– En tidsresa till guldåldern (*Panoptik*, 2-3)

– God Save Great Albee (12)

– Morbror Vanja i äventyrsbadet (*Panoptik*, 2-3)

Valtiala, Robin: Läsaren ska tappa fotfästet (*Panoptik*, 8)

– Tranströmers hemligheter och hemlighållanden
(2-3)

Warburton, Thomas: På tal om *Ulysses* (6-7)

Westerlund, Fredrik: Barnet och kriget i Le Clézios *Vand-
rande stjärna* (10-11)

Westö, Mårten: I sorgens epicentrum (*Panoptik*, 1)

Wikström, Jenny: Ett slag för bildning, intellektuell utveck-
ling och trygga rum att tänka i (2-3)

Witt-Brattström, Ebba: Sigrid Undsets *Jenny* (6-7)

Zenger, Mikko: Vilken fyllning skulle Martti Ahtisaari ta i
sin falafel? (*Debatt*, 12)

Österman, Bernt: Till Atos Wirtanens lov – reflektioner över
en vänbok (8)

Östling, Tom: E som i epifani (*Panoptik*, 5)

– Pippi på Papa – Nils Erik Forsgårds Hemingway
(2-3)

Övrigt:

Seminarium: "Fyrk finns – finns det kultur?" (1)

Nya Argus på Göteborgs bokmässan (8)

Register för Nya Argus 2012 (12)

2) Skönlitterära bidrag

Stenius, Bertel: Trädgårdsgestaltningen (*Panoptik*, 8)

3) Recenserade böcker

Andersson, Claes 2011: *Ottos liv*. Söderströms (2-3)

Andtbacka, Ralf 2011: *Magnetmemoarerna*. Ellips förlag
(2-3)

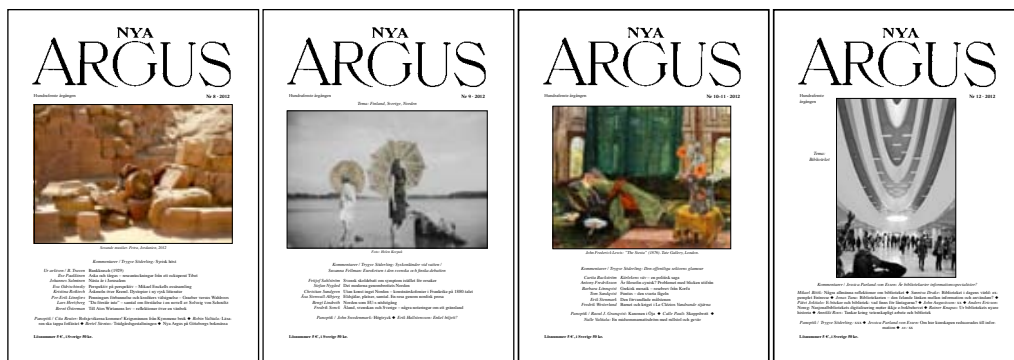
Armstrong, Karen 1996: *Historien om Jerusalem. En stad,
tre religioner*. Övers. Inger Johansson. Forum (8)

Atos – en vänbok. 2012. Red. Christina Andersson. PQR (8)

Backlén, Marianne 2011: *Eldfågeln dans*. Schildts (2-3)

Bargum, Johan 2011: *Seglats i september*. Söderströms (4)

Bergsten, Staffan 2011: *Tomas Tranströmer (Ett diktarpör-*

8 / 2012

9 / 2012 – Tema: Finland,
Sverige, Norden

10–11 / 2012

12 / 2012 – Tema: Bib-
lioteket

Lösnummer kan
beställas från
redaktionen. Ett
urval artiklar kan
också läsas på
Nya Argus nätsi-
dor under www.kolumbus.fi/nya.argus

trätt). Bonniers (2–3)

Boucht, Birgitta 2011: *Katten i Ediths trädgård*. Lärum-förlaget (2–3)

– *Tusenblad, en kvinna som snubblar*. Schildts (2–3)

Brandt, Christian 2011: *Vargen*. Kain förlag (4)

Carpelan, Bo 2011: *Blad från höstens arkiv*. Schildts (2–3)

Dahlberg, Julia 2011: *Islossning*. Söderströms (4)

Donner, Jörn 2011: *Anteckningar om Mannerheim*. Söderströms (2–3)

Ekman, Michel 2012: *Utanför tiden. Självbiografiska essäer*. Schildts (5)

Enckell, Mikael 2012: *Perspektiv från andra sidan*. Schildts och Söderströms (8)

Engdahl, Horace 2011: *Cigaretten efteråt*. Bonniers (1)

Enkel biljett? Från Sverige till Finland med kärlek, längtan och vemod. 2011. Red. Ylva Larsdotter & Josefin Almer. Söderströms (9)

Fleischer, Rasmus 2011: *Boken. Biblioteket*. Ink bokförlag (11–12)

Forsgård, Nils Erik 2011: *Hemingway. En betraktelse*. Söderströms (2–3)

Graeber, David 2011: *Debt. The First 5,000 Years*. Meville House (8)

Hellsten, Bosse 2011: *Och solen dånar på*. Schildts (2–3)

Hurme, Juha 2012: *Hullu*. Teos (5)

Högnäs, Kurt 2011: *De bronsblå solarna*. Söderströms (2–3)

Jansson, Henrik 2011: *Brev till min K*. Ellips förlag (2–3)

Jungersten, Sara 2011: *Wannabe*. Schildts (4)

Katchadourian, Stina 2011: *Lappkungens dotter*. Schildts (2–3)

Knapas, Rainer 2012: *Kunskapens rike. Helsingfors universitetsbibliotek 1640–2010*. Svenska litteratursällskapet (12)

Lankes, David R. 2011: *The Atlas of New Librarianship*. MIT Press (5)

Le Clézio, Jean-Marie Gustave 1995: *Vandrande stjärna*. Övers. Ulla Bruncrona. Norstedts (10–11)

Lindén, Gurli 2011: *Ordsegel*. Ellips förlag (2–3)

Matlar, Jörgen 2011: *någon viskar ditt namn*. Söderströms (2–3)

Murakami, Haruki 2011: *IQ84* (roman i tre band). Övers.

Vibeke Emond. Norstedts (8)

– 2012: *Efter mörkrets inbrott*. Övers. Vibeke Emond. Norstedts (8)

Paetau, Robert Henrik 2011: *Transparens*. Schildts (2–3)

Parland, Stella 2011: *Glossarium över förgätna fejder*. Söderströms (4)

Peltomaa, Marianne 2011: *Och jag skall avlägsna din slagg*. Schildts (4)

Prest, Marcus 2011: *Pop*. Schildts (4)

Rydberg, Helen 2011: *Jag började gå en söndag*. Söderströms (2–3)

Sebag Montefiore, Simon 2011: *Jerusalem: biografin*. Övers. Ulf Gyllenhak. Norstedts (8)

Siltala, Juha 2009: *Sisällissodan psykohistoria*. Otava (4)

Skidelsky, Robert 2011: *Keynes – mästarens återkomst*. Övers. Björn Kumm. Karneval förlag (4)

Slotte, Jolin 2011: *Fråga aldrig varför, tvivla aldrig mer*. Schildts (4)

Soueif, Ahdaf 2002: *Kärlekens väv*. Övers. Astrid Ericson Bahari. Alhambra (10–11)

Stürmer, Wava 2011: *Samtidigt*. Scriptum (2–3)

Sundqvist, Christel 2011: *Om något skulle hända*. Schildts (4)

Teir, Philip 2011: *Akta dig för att färdas alltför fort*. Söderströms (4)

Thorns, Christina 2011: *Fritt låg fältet*. Skrivor (2–3)

Tranströmer, Tomas 2011: *Dikter och prosa 1954–2004*. Bonniers (2–3)

Valtiala, Robin 2011: *Som katternas sätt att minnas*. Söderströms (4)

von Martens, Paul 2011: *Jesus – en påminnelse!* SLEF-media (5)

von Troil, Brita 2010: *Bolsjevikerna kommer! Livet på en bruksort under andra världskriget*. Sahlgrens (8)

Wahlroos, Björn 2012: *Marknader och demokrati. Uppbrott från majoritetens tyranni*. Atlantis (8)

Wapshott, Nicholas 2011: *Keynes Hayek. The Clash That Defined Modern Economics*. W.W. Norton & Company (4)

Ågren, Gösta 2011: *I det stora hela*. Söderströms (2–3)

Åsbrink, Elisabeth 2011: *Och i Wienerwald står träden kvar*. Natur och Kultur (1)

God Save Great Albee

Tennessee Williams får ursäkta, men för mig utgörs Treenigheten inom USA-dramatiken av Eugene O'Neills *Lång dags färd mot natt*, Arthur Millers *En handelsresandes död* och Edward Albees *Vem är rädd för Virginia Woolf?* Tre mörka moraliteter, som från olika perspektiv uttalar sin förkastelsedom över den amerikanska drömmen; och nu har turen i Helsingfors än en gång kommit till Albees mästerverk, första gången uppfört i oktober 1962, en femtioåring som i Piotr Chlodzinskis regi bevarat sin fulla livskraft.

Om någon till äventyrs inte känner historien, kan jag berätta att den utspelas under vargtimmarna hemma hos biträdande professorn i historia George och dennes hustru Martha. I detta hem, i Brage Jonassens scenbild mindre ombonat än möblerat med buteljer av alla tänkbara slag, inleds ett rituellt *Nachspiel*, tillsammans med ett yngre akademikerpar, Nick och Honey, som Martha bakom ryggen på George bjudit in. I upptakten har värdparet precis kommit hem från en tillställning hos Marthas far, collegets president och – för svärsonen – ouppnåeliga förebild. Intet ont anande dyker ungdomarna strax därpå upp, för att snabbt förvandlas till instrument i händerna på George och Martha, under ett blixtrande flöde av vuxenlekar, den ena mer destruktiv än den andra.

George och Martha – hette inte USA:s förste president George, och hans gemål Martha? Jodå. Att döma av psyko- och parterapeuten Marica Brandt-Pihlströms analys i programbladet, bör föreställningen på Amos främst avläsas i psykologiska, möjligen postfreudianska termer. Ett faktum är dock att Diana Trillings teori om sambandet mellan det centrala paret i Albees drama och det första presidentparet, framförd i *Esquire* 1963, bekräftats av författaren själv. Albee har beskrivit skådespelet som ”en undersökning av om inte vi, som ett samhälle, har svikit den amerikanska revolutionens principer”. I så fall är *Vem är rädd för Virginia Woolf?* det självklara komplementet till *En handelsresandes död*, för all del ymnigt

kryddat med element från (nord)européisk dramatik, inte minst Ibsen och den Strindberg som skrev *Fadren* och *Dödsdansen*.

En dödsdans av skakande mått rullas upp på Amos tiljor, där ryttmästarens tvivel på sitt faderskap inplanteras också i den misslyckade historikern – låt vara att den son med vilken makarna i sitt kärlekshat drämmer varandra i huvudet är en fiktiv figur. I sista akten – mot det makabra spelets regler – avlivad av fadern, varmed tragedin når sin fullbordan. Så upplösas drömmen, ett iskallt uppvaknande väntar bortom ridåfallet.

Någon bokstavlig ridå faller ändå inte på Amos, och öppningen utåt mot Esplanadparkens ljusglimmande pariserillusion består hela föreställningen igenom. Kanske var det därför den beledsagande musiken var övervägande fransk, i stället för Yankee Doodle och God Save Great Washington. I vår lilla vrå av världen går det naturligtvis att för stunden glömma att också vi i dag är lika förgiftade av samma dröm som någonsin Albees landsmän, en dröm som för länge sedan förvandlats till mara. Så kunde Chlodzinskis vitala uppsättning med lämpliga skyggglappar naturligtvis uppfattas som ett strikt privat livsdrama, en patologisk seans med avsevärt kuriositetsvärde.

Hur vi än vill se på saken, kvarstår att Anna Hultin i Marthas roll imponerade stort, med det bredaste register, från vitt ursinne till skälvande sårighet, från iskall frigiditet till kokhet sinnlighet, övertygande sekunderad av Johan Storgårds i sin mentala lugglitenhet blixtnabbt följsamme professor. Biträdande professor, i sin karriär hotad av Henrik Heselius bakom sin pojaktiga charm kallsinnigt kalkylerande biolog, med Beata Harjus trulsiga lolla som ett hjärteknipande bihang.

Destruktivitet på hög nivå? Ja, men med ett högre syfte, i nivå med vad Edward Albee hävdar, i tidskriften *Atlantics* aprilnummer 1965: ”en av dramatikerens skyldigheter är att visa folk hurdana de är och hurdan den tid de lever i är, i hopp om att de kanske kommer att förändra allt detta”.

NALLE VALTIALA

